

VRSTE TIJELA, PROSTORA I VREMENA

Dora Đurkesac

Diplomski rad

Veljača, 2016.

Sveučilište u Zagrebu
Akademija likovnih umjetnosti
Odsjek za animirani film i nove medije
Smjer Novi mediji

Mentorica

Andreja Kulunčić, izv. prof.

SADRŽAJ

UVOD - 5
Teorijski okvir - 7
Tijela između - 12
Svakodnevne situacije - 13
<i>Primjeri</i> - 14-28
Shema pokreta i prostora - 28
<i>Predmeti i prostori sjedenja</i> - 38
DOŽIVLJAJI TIJELA - 39
Osobni doživljaji - 42
Iznutra - 46
Izvana - 47
Promjenjivo - 48
Ritmično - 49
Pokretno - 52
Opipljivo - 53
Vidljivo - 54
DOŽIVLJAJI PROSTORA - 59
Osobni doživljaji - 62
Prostor je događaj - 68
Iskustvo prostora - 72
Atmosfera prostora - 74
Proizvodnja prostora - 75

KONTAKTI - 77

Kontakt s prostorom - 80
Podražaji - 84
Kontakt s predmetima - 86
<i>Predmeti u pokretu</i> - 93
<i>Krevet</i> - 96
<i>Stol i stolica</i> - 100

RAZUMIJEVANJE POKRETA - 107

Značenje pokreta - 109
Relacijski pokret - 111
Repeticija i/ili improvizacija - 112
Pokret radi pokreta - 114
Relacijski objekti - 120
<i>Promišljanje relacijskih objekata</i> - 122
(Ne)mogućnost opisivanja pokreta - 136
<i>Tlocrt, nacrt, bokocrt - pokreta</i> - 138

PLESNO TIJELO - 143

Tijelo u praznom prostoru - 145
Tijelo u prirodi - 146
Tijelo u punom prostoru - 146
Potencijal tijela - 147

LITERATURA - 153

UVOD

Teorijski okvir

Koje su motivacije i granice između funkcionalnog pokreta i pokreta koje se događa samo zbog ugone kretanja? Koliko tijelo doživljavamo u njegovim ograničenjima, korištenju i slobodi? Koje su tjelesne aktivnosti nametnute, a koje neovisne, individualne ili netaknute? Naša strukturirana svakodnevica je vrlo inspirativno polje za stvaranje 'plesnog' tijela koje sadrži mogućnost izražavanja potpune slobode. Ples ukazuje na potencijal i na sva dostupna iskustva koja izostaju u 'korištenju' tijela samo unutar ponuđenih okvira. Estetika plesa funkcionira kao prostor u kojem su uvježbane i izvođene društvene mogućnosti i odnosi. To bi značilo da djeluje *spontano ponašanje prema scenariju* odnosno razvijaju se vlastite taktike unutar postojećih okvira. Time se daje nova perspektiva na odnos tijela i kretanja i sistema u kojem čovjek živi i djeluje, a kojega je uglavnom nesvjestan. 'Otkriva se u razmišljanju o pokretu tijela pomak u razumijevanju igre kao uvjeta ljudske slobode, do prioriteta rada kao realizacije ili udaljavanja od ljudskog fizičkog potencijala.'¹ Igra kao sloboda izražavanja i stvaranje vlastitih pravila može biti put istraživanja potencijala. Tada se tijelo povezuje s neosobnim, s idejama izvan granica kretanja i radnji koje nisu svakodnevnice i dio organiziranog društvenog tijela.

Funkcionalni pokret je gotovo uvijek vezan uz predmet i prostor. Predmetima i prostorima tijelo je okružilo društvo i kultura područja u kojem živi, kojima se prilagođava kako bi ispunilo

¹ Hewitt, A. (2008) *Social Choreography: Ideology as Performance in Dance and Everyday Movement*, London: Duke University Press, str. 23.

svoje individualne i društvene potrebe. Razvojem društva se istovremeno razvija okolina te mijenjaju kretanja i ponašanja. Promatranjem odnosa tijela i svakodnevnog prostora moguće je otkriti u prvom redu one vidljive i 'očite' obrasce ponašanja. Obrasce koje nalaže sami izgrađeni dio prostora. Tada ga se promatra unutar njegovih materijalnih aspekata: geometriji, oblicima, plohamama, bojama, teksturama, kompoziciji i funkciji. Dijeli ga se prema vremenskim cjelinama odnosno aktivnostima s odgovarajućom prostornom cjelinom (Perec 2005:47). No aktivnosti se ne odvijaju u toliko strogoj podjeli prostora, što potiče na razmišljanje o navikama i doživljajima ljudi koji ga koriste te mogućim drugim vrstama podjele.

Daljnijim promatranjem odnosa tijela i prostora produbljuje se njegovo shvaćanje prema iskustvu, atmosferi, dramaturgiji ili raspoloženju. Propituje se njegova narav. Uključuje se niz perspektiva i pogleda koja ga čini sve više tjelesnim – što mu je zapravo i krajnja svrha. Bernard Tschumi navodi da je u pristupu prostoru bitno 'otići dalje od reduktivnih interpretacija arhitekture, koje se u ovom slučaju odnosi na uobičajena isključivanja tijela i tjelesnog iskustva...' ² Ne samo da se postojeći prostor promatra kroz tijelo, već se pojam tjelesnog iskustva može uvesti u izgradnju prostora. Izvođenjem *prostornih skica* možemo u stvarnom mjerilu provjeriti njegovu funkcionalnost i odnose. Estetika i iskustvo prostora, između ostalog, proizlazi iz kvalitete interakcije – dakle iz slijeda pokreta i kontakta sa svim njegovim dijelovima.³

2 Tschumi, B. (2009) *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb: AGM, str. 56.

3 Löwgren, J. (2009) *Towards an articulation of interaction aesthetics*

Raščlanjivanjem cjelina prostora na fragmente nastaje njegova slika koja podsjeća na eksplodirani prikaz (prikaz koji se koristi u tehničkom prikazivanju strojeva, predmeta i mehanizama kako bi se shvatio njegov sistem funkcioniranja ili sastavljanja). Svi dijelovi su na jednom mjestu i u razmaku, ali je jasno vidljiv njihov odnos. 'Razmak odvaja, ali je također činjenični. Odvajanjem se donosi prostor za tematiziranje (i prikazivanje) onoga što je inače nevidljivo, apstraktno, i donosi vertikalno značenje.' ⁴ Skupljanjem različitih fragmenata prostora koji ne čine nijedan specifični objekt iz svakodnevnog prostora, čine cjelinu koja podsjeća na razne dijelove prostora i materijala s kojima se susrećemo. Označavaju pojedine oblike, granice ili način interakcije. Njihovim postavljanjem u odnose može se iščitati ono što se događa između: kretanja, osjeti, potrebe, funkcije...

U pokušaju opisivanja pokreta putem teksta, slike ili skice kretanja neizbježno se susrećemo s nemogućnosti dočaravanja ili nedostatnosti. Zapis pokreta ne može prenijeti promatraču sva bitna iskustva tijela. Prostor kretanja je bilježen kroz povijest u raznim sistemima od kompozicija klasičnog baleta i labanotacija do nacрта i skica koreografa poput Merce Cunninghama, Yvonne Rainer, Anne Teresa de Keersmaecker ili interaktivni sistemi Williama Forsythea.⁵ To su sve zapisi koju prenose pokret na djelomično koncentrirajući se na nekolicinu čimbenika pokreta. Imaju više funkcija: pamćenje i analizu pokreta te prijedlog za interpretaciju. A ljepota izvedbe tih zapisa, svakodnevnog pokreta ili plesa, je upravo u njenoj autentičnosti i individualnim razlikama.

4 Medak, T., Pristaš G.S. (2014) *Time and (In)Completion*, Images And Performances Of Time In Late Capitalism, Zagreb: BADco, str.16.

5 <http://www.jonathanburrows.info/downloads/TMSL.pdf>

U boljem razumijevanju prostora kretanja, ponovno se možemo vratiti samom plesu koji ga na složen način promišlja i koristi. 'Napokon, nije li tijelo plesača baš tijelo rastegnuto u prostoru koji mu je i unutarnji i vanjski u isti mah?'⁶ Plesač kretanjem stvara prostor i ispunjava prazninu dvorane. Reagira iz svog unutrašnjeg prostora i prenosi ga na vanjski. Odgovara na postojeći prostor oko i koristi njegove elemente kao podršku tijelu. Gledajući pokret i ples samo pretpostavljamo što se događa s unutrašnjim prostorom. Plesno znanje primijenjeno s ciljem da se konkretne situacije raščlane na nizove pokreta (kao i u istraživanju prostora) može otkriti raznolike prisutne fenomene tijela koji tako dovode do osvještavanja svakodnevnog.

Različiti načini zapisa pokreta također mogu pomoći shvaćanju svakodnevnog pokreta. Bilježenje pokreta veže se na funkcije prostora koje ga uvjetuju (u tom smislu je možda jednostavnije od bilježenja plesnog pokreta) te se gleda kroz ritam i ponavljanje. To sve ipak ne može dati uvid u cijeli niz *događaja tijela*. Iako putem tijela sve doživljavamo, najčešće si ne dopuštamo odmak od svakodnevnih situacija. Uronjeni smo u njih te ih ne propitujemo. Kako '...ne možemo vidjeti vlastito tijelo, njegove pozicije u svijetu i materijalne procese koji se događaju unutar i izvan...' pogled Drugoga nam može pružiti jasnije uvide, navodi Groys.⁷ U istraživanju vlastitog tijela, uvelike nam je od pomoći vodstvo ili tuđe iskustvo, ili pak dokumentacija. Kroz oči Drugoga možemo se na trenutak odvojiti od tijela i na drugačiji način shvatiti vlastito iskustvo pokreta.

6 Foucault, M. (1966) *Utopijsko tijelo*, zapis predavanja,
7 Vidi <http://www.e-flux.com/journal/under-the-gaze-of-theory/>

Prostornost performativnog se može shvatiti kao 'prostor između'.⁸ On se pronalazi u spoju stvarnog i zamišljenog prostora ili između prisjećanja na vlastito kretanje i gledanje drugoga. Povezivanjem različitih dokumenata kretanja, od zapisa, prostornih kompozicija do osobnih doživljaja – dovodi se promatrača u poziciju da aktivno promatra i povezuje prostor s vlastitim iskustvima. Drugim riječima, svaki prostor je skup subjektivnih pogleda jer u svakoj osobnoj *slici tijela* i *tijelu prostora* je osnova u njihovoj sposobnosti za organizaciju i doživljaj tjelesnih pokreta.⁹

Važno je istaknuti tijelo kao prenositelja znanja jer, znanje koje se zaista upisuje u naše iskustvo, može promijeniti ponašanje. Kako bi se otkrili načini utjecaja znanja na čovjeka pojedinac mora izvoditi teoriju.¹⁰ U ovom slučaju ples se može shvatiti upravo kao provjera svakodnevnog pokreta kroz izvođenje. Na taj način postaje primjerom upotrebe metoda istraživanja koje uključuju tijelo.

Kako se plesom istražuje doživljaj i potencijal tijela, tako se i prostor može razmatrati u njegovim potencijalima jer 'prostor oblikuje na tjelesnoj razini.'¹¹ Svojom strukturom strukturira tijelo – neodvojivi su. U nekom budućem istraživanju ove teme, upravo razmišljanje o prostorima koji nisu vezani za postojeće, moguće je sukladno tome oblikovati istovremeno potencijal prostora i pokreta.

8 Fischerliche, E. (2008) *Transformative Power of Performance*, London: Routledge, str. 114.
9 Merleau-Ponty, M. (2005) *Phenomenology of Perception*, London: Routledge
10 <http://www.e-flux.com/journal/under-the-gaze-of-theory/>
11 <http://www.bodythinking.com/en/Libro/why.html>

Tijela između

Radno tijelo, tijelo u odmoru, slobodno tijelo, nesvjesno tijelo, svjesno tijelo, tijelo produžetaka, bolno tijelo, lagano tijelo, teško tijelo, nerazumljivo tijelo, funkcionalno tijelo, prihvatljivo tijelo, organizirano tijelo, nepokretno tijelo, tijelo u razvoju, staro tijelo, stisnuto tijelo, mršavo tijelo, slika tijela, anatomija tijela, intimno tijelo, društveno tijelo, vidljivo i nevidljivo te sva tijela između.

Tijela između nastala kretanjem, tijela između rada i odmora, kao rezultat aktivnosti, prostora, tijelo između oblika predmeta i oblika pokreta, u tragu pokreta, u doticajima, u kontaktu s drugima, tijelo koje se mijenja kroz vrijeme, u procesu. Tijelo između vlastitog doživljaja i u doživljaju drugog, između slike tijela i stvarnog tijela.

‘Ono je tu, neizbježno, nikad nigdje drugdje.’¹²

Prisutnost tijela u svakom trenutku čini ga toliko temeljnim, podrazumijevajućim te istovremeno podložnim bezbrojnim načinima doživljaja, shvaćanja i (ne)razumijevanja. Vidimo ga, služimo se njime, postojimo kroz njega i krećemo se. Tijelo je medij za sva naša iskustva. Ono samo je složeni prostor prepoznavanja i istraživanja isprepletenog s vanjskim prostorom.

Svakodnevne situacije

Tijela prolaze prostorom, smjerovima djelomično zadanim, djelomično odabranim. Prilagođavaju se njegovim oblicima, granicama, ispunjavaju prazni dio prostora i pretpostavljaju udaljenosti. Ponekad ga dotiču ili mijenjaju, slažu kompoziciju, razmještaju dijelove. Prostor ispred sebe vide, osjete i koriste. Prostor iza osjete ili čuju. Mijenjaju njegove funkcije ili stvaraju potpuno nove cjeline prostora – nove događaje. Zamišljaju ih i oblikuju. Mijenjaju ih kroz vrijeme i povijest prostora razvojem tehnika njihove izgradnje, materijala i konstrukcija.

‘Jer oko njega se stvari raspoređuju u odnosu prema njemu i upravo u odnosu prema njemu, kao u odnosu prema nekom suverenu, postoji iznad, ispod, lijevo, desno, sprijeda, straga, blizu, daleko. Tijelo je nulta točka svijeta tamo gdje se putevi i prostori križaju.’¹³

Svakodnevne situacije čini cijeli niz senzacija tijela, odnosa, vanjskih sila i prirodnih fenomena koji se pojavljuju u raznim varijacijama te čine jedinstvene cjeline. Situacije rada i odmaranja, spavanja, hodanja, sjedenja, stajanja, ležanja, trčanja, druženja, čitanja, izležavanja, čišćenja, pospremanja, oblačenja, kuhanja, jedenja, tuširanja, plesanja, kupovanja, čekanja, putovanja...

12 i 13 Foucault, M. (1966) *Utopijsko tijelo*, zapis predavanja

Primjeri

Spavanje

tijelo opušteno

glava položena

noge lagano otvorene

jedna ruka pored tijela

druga na trbuhu

ruke ispred tijela

koljeno na koljenu

stopalo na stopalu

dlan na obrazu

lijeva ruka ispred boka

desna ruka pored lica

jedna noga pružena

druga savijena

Hodanje

ruke prema tijelu

desna pa lijeva

šake prema

bokovima

prema gore

izmjenjivanje

ramena u koso

ravno ispred

zamah

pogled iza

zamah

prema dolje

ispružena

ruka ispred

ruka iza

stopalo ispred

stopalo iza

koljenom gore i dolje

prijenos težine

stopalom gore i dolje

koljeno ispred koljena

peta pa prsti

stopalo ispred stopala

stajanje
promatranje
prijenos težine
kretanje određeno fokusom
zastoj tu i tamo

ruka iza sebe
težina u ruci
posezanje
na poluprste

izmicanje
naslanjanje
hod
naprijed pa natrag
stajanje
pomak u stranu
povratak
pogled odozdo prema dolje
sagibanje

U kupovini

hod ukoso
pogled s jedne na drugu stranu
ruke ispred sebe
nagib naprijed
šaka kružno
pogled prema šaci
nagib u stranu i dolje

pridržavanje
dodirivanje
čitanje
nošenje
guranje

korak unazad
čekanje
korak naprijed
okret za pola
korak
druga noga priključena
puni okret
ubrzavanje koraka
pogrbljeni nagib
prsti noge prema gore

hod
prijenos težine
vanjski fokus
glava u svim smjerovima
ruke se podižu i spuštaju
kretanje vođeno pogledom
organizacija u redovima

škiljenje
čućanje
ravnoteža na jednoj nozi
dodirivanje
oslonac na jednu nogu
stajanje
pogled oko sebe

Prodavačica

posezanje
premještanje
ruka s desne na lijevu stranu
iz jedne u drugu ruku
ruke ispred i lagano ispod
iz lijeve u desnu ruku
glava lijevo
iz jedne u drugu ruku
glava lijevo
skupljeni prsti
iste rečenice, ponavljanje
isti zvuk
isčekivanje zvuka
sjedenje povremeno
kontakt očima

premještanje
naslanjanje
leđa prema natrag
leđa spiralno
okret
sagibanje
lagano savinuta koljena
čućanje
guranje
povlačenje rukom
pisanje
odgurivanje
tipkanje

Vožnja autobusom

ritam   podrhtavanje tijelom   vibracije   podrška   klimanje   glavom

pridržavanje rukom   otpor u leđima

pogled kroz   prihvat   torzom   prema naprijed   napetost mišića   protuteža   zaokret

reakcija   ravnoteža

oslonac rukom   leđa naslonjena   noge savijene   oslonac   na prstima

tijelo naglo naprijed   nagib u stranu

Druženje u kafiću

leđa naslonjena
ruke naslonjene
ruke ispred tijela
ruke prema licu
ruke prema drugome
ruke naslonjene
laktovi naslonjeni
prsti skupljeni
prstima kružno
težina u ruci
palac gore i dolje
dlan prema ustima
glava prema gore i dolje
glava prema jednoj
pa drugoj osobi
noge savinute

glava naglo prema natrag
jako otvorena usta
podrhtavanje tijela
pogled prema trećoj osobi
leđa nagnuta naprijed
ruke naslonjene
ruke ispred tijela
ruka na tuđem ramenu
podlaktica prema gore
palac na slijepoočnici
titranje nogom

glas
usta se otvaraju i zatvaraju
brada na dlanu
češkanje
pogled prema drugoj osobi
pogled prema trećoj osobi
ruke se povremeno odvajaju
pa skupljaju
skupljene šake
raširene šake
mahanje rukama
namještanje
oslanjanje na rukama
podizanje tijela
prekrižene noge

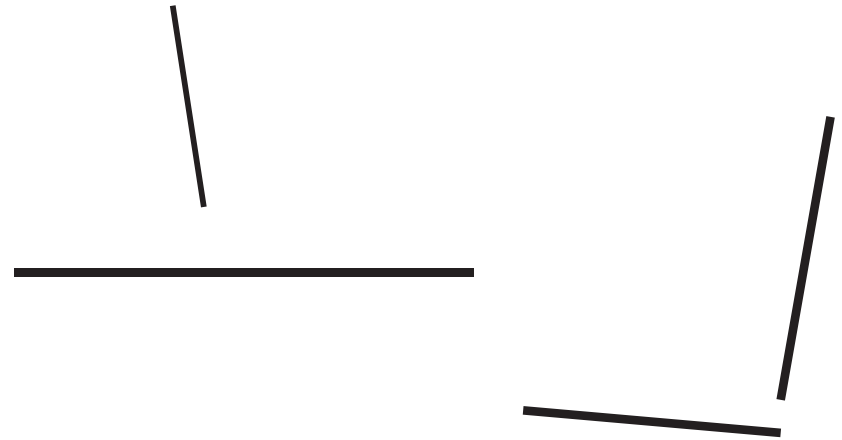
Rad za stolom

pogled ispred sebe
pogled prema dolje
ponekad gore
ponekad na stranu

naslonjena leđa
naslonjena na stranu
pogrbljena
pogrbljena na stranu

ruke ispred tijela
ruke naslonjene
povremeno protegnute
laktovi ispred
pritisak
glava na ruci
pritisak
savinuta koljena
paralelne noge
prekrižene noge
gležanj na koljenu
ispružene noge

šaka s desna na lijevo
s lijeva na desno
prsti prema gore i dolje
od dodira do pritiska
skupljeni pa mirni
jagodice

Shema pokreta i prostora

smjer pokreta

učestalost pokreta

dodir ili oslonac

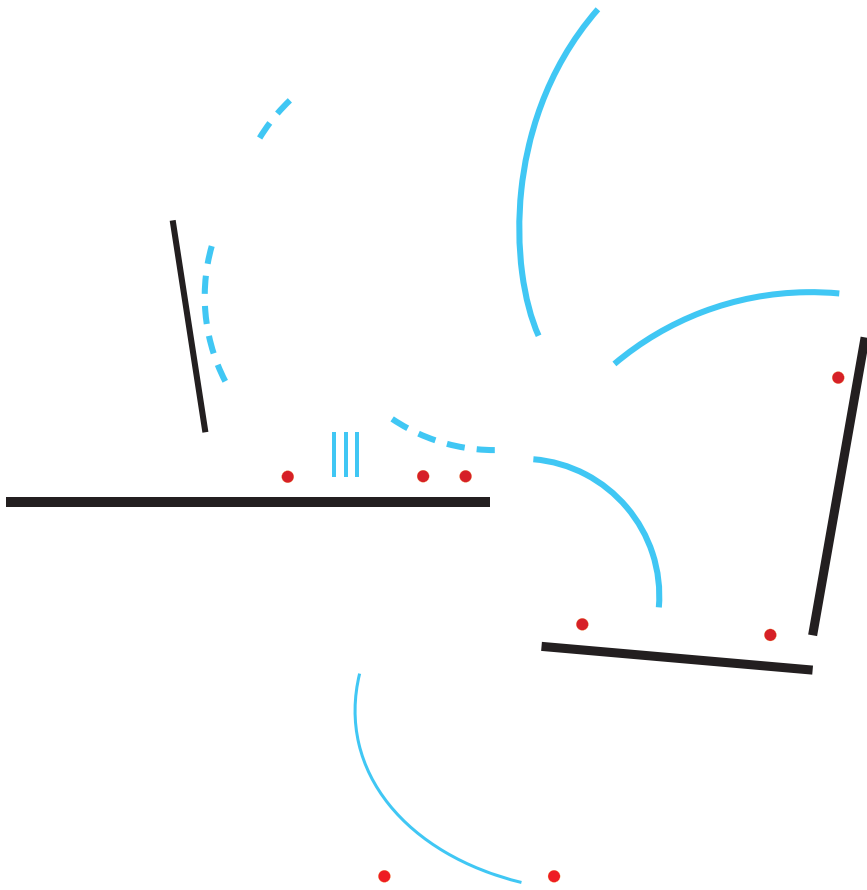
pogled

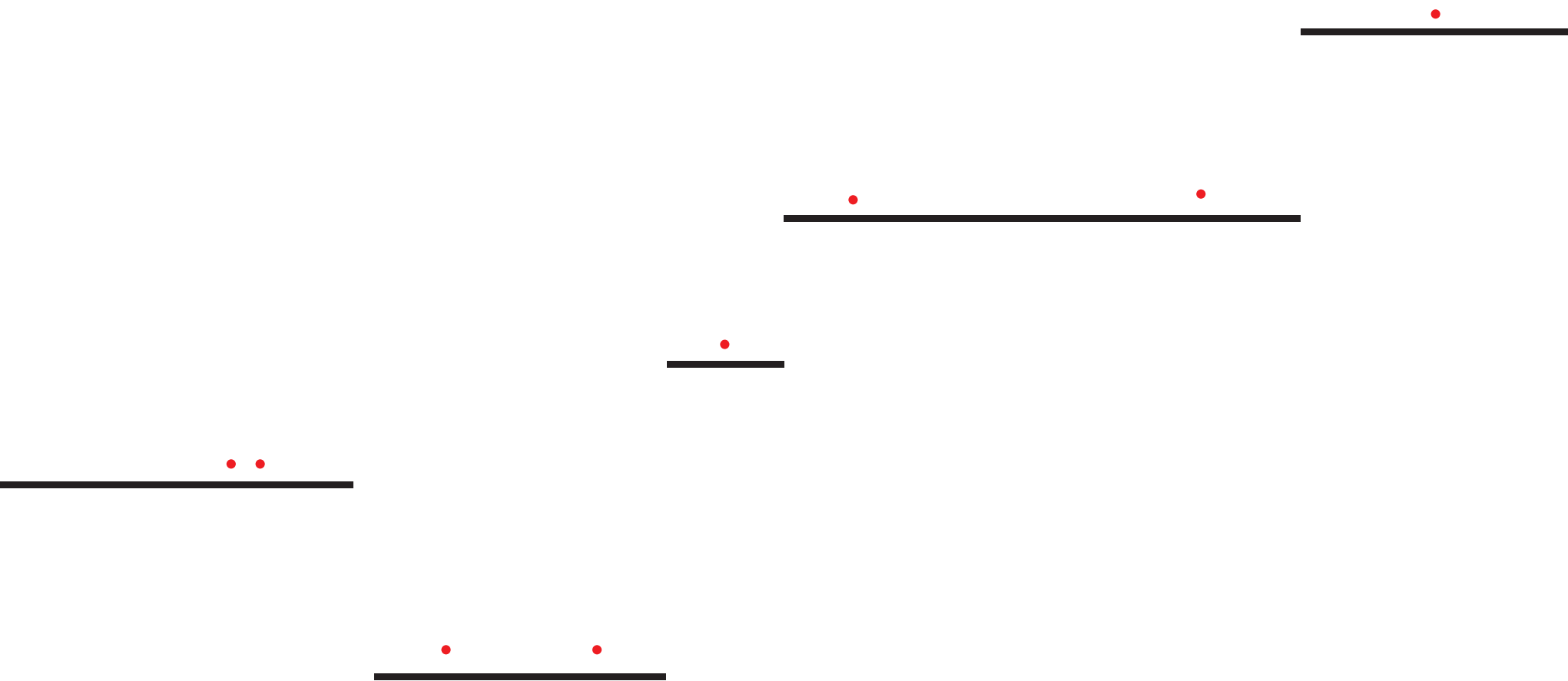
shema elemenata prostora

Bokocrt sjenja

Razine odlaganja

Linije naslanjanja

Predmeti i prostori sjedenja

u sobi

na krevetu
na stolcu
na klupi
na kauču
na biciklu

u uredu

na drvenom
na spužvastom
na kamenom
na metalnom
na plastičnom

u autobusu

u tramvaju

DOŽIVLJAJI TIJELA

Kako se tvoje tijelo danas kretalo?

Kako te prati?

Što tijelo želi raditi spontano?

Što mijenja prisutnost drugoga?

Koliko sjediš, stojiš, ležiš?

Kojim ritmom se krećeš?

Kada obratiš pažnju na tijelo?

Kada nisi svjestan tijela?

Osobni doživljaji

u cjelini

‘Tijelo je doslovno alat za obavljanje stvari.’

‘Da obavi nužno, da me prenese s jednog mjesta na drugo.’

‘Briga o njemu, da bude najraspoloživije i najfunkcionalnije - izvrsnost tijela da izvrši nešto.’

‘Kad je hladno osjećam ga kao jednu cjelinu, nema nekog velikog dosega kretanja. blizu smo sami sebi.’

‘Ne osjećam se skroz slobodno, osjećam da ima nekih ograničenja. ima još puno prostora za slobodu.’

intima

‘Sklad, gipkost, energija, voda.’

‘Osjećaj neke odvojenosti tijela, i izgledanja tijela, on je tu neki objekt za kojeg se treba pobrinuti, stalno ga paziti, zaštititi, oprati i uređivati.’

rutina

‘Nisam toliko svjestan tijela u svakodnevnim radnjama. Automatski mehanički pokreti.’

‘jutarnje, teško tijelo i umorno.’

u kontaktu

‘Negiranje osobnog prostora, stisnuto, ‘usukano’ tijelo.’

‘Gestikulacija, mahanje rukama. Ponekad ih moraš i dodirnuti ne bi li dobio pozornost. Ne želim dopustiti da se ritam previše ustali jer onda odlutaju.’

‘Često pratim prolaznike oko sebe.’

u radu

‘Fokus na zadatke - neosvješteno kretanje i stanje tijela.’

pažnja

‘Povremene ukočenosti osjećam i u tom trenu sam vrlo svjesna tijela, ali na vrlo banalan način.’

‘U slučaju neke boli, ili u slučaju intenzivnije ugone, ili jačih senzacija u tijelu.’

pozicije

‘Čudno sjedim s nogom gore, jedva.’

‘Sjedim nepravilno, pogrbljeno.’

‘Ponavljajuće, slične, dugotrajne.’

u naporu

‘Brzinski fizički napori - ritmično kretanje, brojanje stepenica kroz pokret - memoriranje.’

‘Htio sam čim prije stići tamo, pasala mi je brzina i spretnost.’

ritam kretanja

‘Ponekad uživam u sporosti. Više osjetim svaki pokret.’

‘Dogode mi se kratka ubrzanja. Potrčim ponekad bez nekog cilja, samo kako bi aktivirala tijelo.’

‘Uglavnom srednjeg ritma, ponekad jako tromo.’

‘Prepasivna sam da bi se opustila.’

pogled

‘Smireno, oči tupe, mirne i ne gledaju previše.’

‘Fokus na sadržaj ispred sebe.’

disanje

‘Disanje’ tijelom, široko i visoko, uspravno u velikom prostoru.

‘U trenucima mira i fokusa, prilikom jela.’

‘Nakon većih napora.’

ruke

‘Mislim da su ruke najjasnije, imamo najviše kontrolu and stvarima, možda su najartikuliranije.’

*osobni doživljaji tijela prikupljeni kroz razgovore s ljudima

‘Često ne znam što bih s rukama.’

Iznutra

Skup organa, mišića i kostiju. Naš osobni prostor. Osjećamo njegovu materijalnost putem prirodnih procesa unutar tijela ili u kontaktu s okolinom. Svi unutrašnji procesi postaju vidljivi u vanjskom svijetu našim djelovanjem, i obrnuto, vanjski podražaji postaju dijelom unutrašnjih osjeta i interpretacija. Disanjem povezujemo svoj unutarnji prostor s vanjskim, povezujući se s nevidljivim dijelom prostora, udisanjem i izdisanjem zraka. Često obraćamo pažnju na tijelo tek u trenucima pojave bolnih ili ukočenih mjesta.

Ljudsko tijelo je izražajni prostor koji pridonosi značaju osobnog djelovanja. Tijelo je izvor izražajnog pokreta i medij je za doživljaj svijeta.¹⁴ Tjelesno iskustvo daje percepciji značenje izvan jednostavno uspostavljenog putem misli. Misaoni procesi putem govora, pokretanje jezika, usana, proizvodnje glasa te na kraju djelovanjem i kretanjem dobivaju svoj tjelesni oblik. Odnosno: *‘Um ne postoji bez tijela, artikulira se kroz fizikalnost.’*¹⁵

Slika tijela i truplo, prema Foucaultu, nas uče ‘da imamo tijelo i da to tijelo ima oblik, da oblik ima rub, da unutar toga ruba postoji debljina, težina, ukratko, da tijelo zauzima mjesto.’¹⁶ Time se ukazuje kako je tijelo samo po sebi prostor, ali jedinstvene i promjenjive prirode.

14 Merleau-Ponty, M. (2005) *Phenomenology of Perception*, London: Routledge, str.169.

15 Fischerlichte, E. (2008) *Transformative Power of Performance*, London: Routledge, str.99.

16 Foucault, M. (1966) *Utopijsko tijelo*, zapis predavanja

Izvana

Osim svojstva tijela koja svi međusobno dijelimo, ona sadrže individualne karakteristike koje tijekom života svaki pojedinac stječe obrazovanjem, odrastanjem, prilagodbom i vlastitim odabirima.

Pojedinac je odgovoran za svoje tijelo. ‘Specifična materijalnost tijela proizlazi iz repetitije određenih gesta i pokreta; ti činovi generiraju tijelo kao individualno, seksualno, etnički i kulturno označeno.’¹⁷ Cijeli niz značenja koji je nametnut, preuzet svojevolumeno ili nesvjesno pokupljen postaje dijelom pojedinačnih tijela. Na taj način se prepoznaje i postaje dijelom komunikacijskog sustava. Značenja čine prostor između tijela, odnosno stvaraju društvena tijela. Sastoje se od slojeva simbola i oznaka pripadnosti putem odjeće, ukrasa, tetovaža, posjedovanih predmeta. Stvaraju identitet. Tijelo se u suptilnim gestama i malim pokretima prezentira, prilagođava svojim dodacima, nesvjesno ili svjesno ističe odabrane simbole i vrijednosti. Na tijelu se neizbježno događa više procesa istovremeno koji ga odmiču od same materijalnosti, ali na nju ipak imaju utjecaj. ‘...utjelovljenje stvara mogućnost tijela da funkcionira kao objekt, subjekt, materijal, te izvor simboličkih konstrukcija, kao i produkt kulturalnih zapisa.’¹⁸

17 i 18 Fischerlichte, E. (2008) *Transformative Power of Performance*, London: Routledge, str.27.

Promjenjivo

S vremenom se promjenjivost tijela očituje kroz vidljive transformacije, unutrašnje promjene, zatim utjecajem vlastitih spoznaja i sukladno tome djelovanjem i stvaranjem navika. Transformira se kroz najrazličitije fenomene unošenjem hrane, uvježbavanjem, starenjem, mijenja svoju strukturu tkiva, usvaja nove i odbacuje stare navike. Ono je organizam prepun procesa koji su konstantno u tijeku bez obzira na naše prepoznavanje tih procesa. 'Tijelo čini živi organizam, konstantno uključen u proces postajanja, u permanentnoj transformaciji. Iz tog razloga je u konačnici nedostižno.'¹⁹ Nedostižnost tijela se odražava u nemogućnosti potpunog definiranja tijela ili gledanja na tijelo samo kao na organizam – *tijelo se događa*. Svakim trenutkom mi osjećamo njegovu promjenjivost i u samom snalaženju, kao da postaje 'novo tijelo' koje ponekad iznenađuje spretnošću ili pak neočekivanim reakcijama, granicama i nemogućnostima.

Opisi stanja tijela u nekoliko situacija

uvježbano i mišičavo
energično i poletno
stisnuto i hladno
čisto i uredno
umorno i teško
nespretno i ozlijeđeno
brzopleto i raspršeno

¹⁹ Fischerlichte, E. (2008) *Transformative Power of Performance*, London: Routledge, str.92.

Ritmično

Unutrašnji procesi i procesi okoline koji utječu na tijelo stvaraju reciprocitet ritmova, odnosno ritmički doživljenih pojava. U svakom tijelu je prirodno usađen ritam organa i njihova načina funkcioniranja poput disanje i otkucaja srca. U ponavljanju radnji, zvukova, riječi i melodija traže se pravilnosti i stvara određen ritam. Sama izmjena odmora i aktivnosti, spavanja i buđenja se događa u više ili manje pravilnim vremenskim intervalima. Dakle ritam se pojavljuje na tri načina: unutar tijela i organa, u okolini i vanjskim podražajima te u odnosu tijela i vremena (izmjene dana i noći) Ritam je za tijelo jednako vanjski čimbenik kao i unutarnji. 'Ritam se jedino razvija u energetski princip kada ga osjećamo fizički – s našim vlastitim ritmom tijela.'²⁰ Svjesnom promjenom ritma kretanja mijenja se razina energije u tijelu, ubrzava se rad pojedinih organa i pojačava temperatura. Ili se ritam stvara izvana u pojedinim situacijama i vrstama prostora. Primjerice, javni govor i uzbuđenje povećava unutarnji ritam tijela i disanja, dok kretanje prirodom gotovo uvijek smiruje.

Situacije brzog ritma

obavljanje, kašnjenje, pospremanje, vježbanje, druženje, svađanje, javni govor, u gradu, klubu, na trgu, tržnici, prometu

Situacije sporog ritma

odmaranje, izležavanje, šetanje, razgledavanje, nakon buđenja, prije spavanja, u prirodi, muzeju, sobi, kupaoni

²⁰ Fischerlichte, E. (2008) *Transformative Power of Performance*, London: Routledge, str.36.

Aktivnost tijela po satima kroz nekoliko dana

1	1 —	1	1 —
2	2 —	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7 — —
8 —	8	8 — — —	8 — — — —
9 — —	9 —	9 — — —	9 — — — —
10 — — —	10 —	10 — — — —	10 — — — —
11 — — — —	11 — —	11 — — — —	11 — — — —
12 — — — — —	12 — —	12 — — — — —	12 — —
13 — — — —	13 — —	13 — — — — —	13 — —
14 — — —	14 — — —	14 — — — —	14 — — —
15 — —	15 — — —	15 — — —	15 — — — —
16 — —	16 — — — —	16 — — —	16 — — — —
17 — —	17 — — — — —	17 — — — —	17 — — — —
18 — — —	18 — — — — —	18 — — — —	18 — — —
19 — — — —	19 — — — — —	19 — — —	19 — — —
20 — — — —	20 — — — — —	20 — —	20 — — — —
21 — — — — —	21 — — — —	21 — —	21 — — — —
22 — — — — —	22 — — — —	22 — —	22 — — — —
23 — — — — —	23 — — —	23 —	23 — — —
24 — — —	24 — — —	24 —	24 —

Pokretno

U stajaćem položaju, stojimo čvrsto dotičući stopalima pod. Pri hodu, jedna noga je uvijek u zraku, a samo jedna na podu – više nismo u potpunoj ravnoteži, odnosno ravnoteža se postiže pokretom. Osjećamo kako pokrećemo i koji dio tijela te što se postepeno uključuje u pokret. Stvaramo oblik svojim tijelom, ovisno o radnji. ‘Elastično, osjećamo kako postajemo oblik prema obliku pokreta.’²¹ Ovisno o okolini i predmetima, odnosno ovisno o težini ili otporu materijala, mišići tijela se više ili manje aktiviraju. Ovisno o veličini i volumenu predmeta povećava se i pokret dijela tijela.

Tijelo koristi svoju inteligenciju, prijašnja zapisana iskustva, trenutnu procjenu kako reagirati te u improvizira na temelju situacije. Kako bi ugodili tijelu te razvili odnos prema njemu na način koji će ga razvijati. ‘Kada želimo potaknuti inteligenciju tijela, moramo slijediti što tijelo želi raditi spontano.’²² Time razvijamo sve veću svijest o tijelu jer osluškivanjem i osvještavanjem, ono postaje na određeni način vodič i suradnik u kretanju. Može se definirati kao osjećaj tijela u pokretu²¹ (između ostalih vrsta osjeta). Obraćajući pažnju na pokret, razvijamo sve više znanje o vlastitim tjelesnim granicama i mogućnostima.

21 Manning, E. (2009) *Relationscapes*, London: The MIT Press str.34.
22 <http://www.bodythinking.com/en/Libro/why.html>

Opipljivo

U kontaktu s okolinom tijelo prima beskonačno mnogo informacija, prepoznaje već poznato ili se upoznaje s novim. ‘Taktilno pronalaženje objekata u prostoru su po definiciji tjelesna. Dodirrom, lakše potičemo tjelesnu prirodu percepcije.’²³ Raspon različitih taktilnih iskustava čini raznovrsnost okoline kojom se krećemo. Vjerojatno se i individualno razlikuju, a ovise i o trenutnoj pažnji na osjet dodira. Pažnju možemo pokušati usmjeriti na sve vanjske podražaje istovremeno ili je usmjeravati postepeno, otkrivajući točke kontakta. Svaki dio tijela osjeća okolinu drugačijim intenzitetom, drugim oblikom i veličinom površine doticaja stvarajući mrežu osjetilnih spojeva. Materijali i strukture prostora te isto tako materijali odjeće dodatno unose promjenu u te osjetilne spojeve.

Osim osnovnih svojstava koja predmeti sadrže, poput oblika, tvrdoće, strukture, teksture, elastičnosti, topline, predmete doživljavamo i na osnovu iskustva, sjećanja na kontakt s njima. Primjerice predmeti mogu imati specifična svojstva ili tragove korištenja koja su ih izmijenila tijekom vremena: hrapavo, grubo, glasno, bučno, škripavo, čupavo, zgužvano, poderano, zaleđeno, tupo, sklisko, izlizano, nestabilno, udubljeno, ulegnuto,

hrapavi ručnik, nestabilni stol, tupi nož, zaleđeno staklo, poderani papir, glasna vrata, zgužvana plahta, skliski pod, izlizane hlače, udubljeni kauč, klimava stolica

23 Manning, E. (2009) *Relationscapes*, London: The MIT Press str. 66.

Vidljivo

‘Stvaramo si privid reljefa i udaljenosti kad pogledom obuhvaćamo prostor. Tako izgrađujemo prostor.’²⁴ Pomoću iskustva kretanja raspolažemo tjelesnim saznanjima koja nam omogućavaju procjene udaljenosti i odnose između tijela i fragmenata prostora. To se pogotovo očituje u osjećaju odnosa s dijelom prostora kojeg ne vidimo – možemo otprilike procijeniti gdje se iza nas nalazi zid, ili naslon iza leđa, ili pak koliko ima prostora između nas i neke druge osobe.

Pogled privlače

*jake boje,
neobični oblici,
kontrasti, izvor svjetla,
prozori, kutevi, spojevi, podovi, tlo, svod,
prirodno u umjetnom okruženju ili obratno,
pokretne slike,
vlastiti odraz,
iznenadne promjene,
trenutno potrebni predmeti,
predmeti koji motiviraju,
nepotrebni predmeti,
tragovi,
kretanje drugih,
tuđi pogledi.*

²⁴ Percec, G. (2005) *Vrste prostora*, Zagreb: Meandar, str.

‘Isto tijelo vidi i dotiče, vidljivo i taktilno pripada istom svijetu.’²⁵ Sve što vidimo na osnovu taktilnog iskustva se mijenja, odnosno taktilno se upisuje u vizualni doživljaj.

Primjerice, gledajući prostor koji je pretežno sačinjen od drvenih površina, on će davati dojam topline putem boja materijala, ali i putem sjećanja na kontakt s takvim površinama. U suprotnosti tome, mramorne površine ili metalne bit će percipirane kao hladne, glatke i skliske. Već samom pojavom podsjećaju na vrstu kontakta i kretanja u takvom prostoru.

U svemu što vidimo oko sebe, imamo uvijek i u vidu osjećaj ili misao kako je prostor nastao od neke osobe, kako je arhitekt projektirao prostor, graditelj izgradio, a korisnik ga koristi. ‘Svaki put kad pogledamo fotografiju, svjesni smo bar malo, fotografa koji odabire prizor u beskonačnosti drugih mogućih prizora.’ Jednako tako u predmetnoj okolini, dok predmeti ne dođu do svog konačnog oblika i pozicije u prostoru i vremenu, prolaze kroz niz procesa koji uključuju tjelesne radnje koje su sve upisane u njihovu pojavu.

Odsječeno, preneseno, prevezeno, isušeno, ispiljeno, prerađeno, brušeno, izbušeno, zalijepljeno, spojeno, ispolirano, lakirano, spakirano, prevezeno, izloženo, odabrano, dotaknuto, kupljeno, preneseno, postavljeno, korišteno, gledano.

²⁵ Merleau-Ponty, M. (2005) *Phenomenology of Perception*, London: Routledge 133.

²⁶ Berger, J. (1972) *Ways of seeing*, London: Penguin Books, str.3.

pogled

pogled

fokus

pogled

promatrati promatrati promatrati promatrati promatrati promatrati

pogled

vid

gledati
gledati
gledati
gledati
gledati
gledati
gledati
gledati
gledati
gledati

DOŽIVLJAJI PROSTORA

Kakvi su prostori u kojima boraviš?

Koji su tvoji prostor za odmor?

Kako izgleda prostor rada?

Koliko ga primjećuješ?

Koliko se osjećaš slobodno?

Koji je tvoj idealan prostor?

Osobni doživljaji

‘Dodir s nekim prostorom iz nužnosti, ne iz želje.’

‘Nemam mogućnosti velikog utjecaja na radni prostor.’

‘Najbitnije je da ima dovoljno zraka.’

‘Otupljenje na prostor. Neprimjećivanje.’

‘Prostrano - visoki strop
plohe i volumeni dosta kruti, pravilni i
poticajni.’

‘nepotrebne
stvari
ružne stvari
neorganizirane
besmislene
nepovezane
svuda krcato
previše
zagušljivo
suho
staro
bezlično’

‘Sve ima fiksnu formu i onda
se ti tome nekako prilagodiš.’

‘Pozadinska buka.’

‘Stvari priljepljene uz prostor, a nisu dio prostora’

‘Vladanje prostorom, ‘moje, naše’ u
sigurnosti kretanja i korištenja.’

‘Vizualni kaos.’

‘Drugačija je percepcija prostora kad se prilagođavaš ljudima s kojima živiš.’

‘Dijeljenje prostora s nepoznatima uvijek mijenja
način njegova korištenja.’

‘Ovisi tko je još u prostoru kako ću se ponašati.’

‘Idealno bi mi bilo što češće biti negdje u prirodi.
U velikom prostoru, široko i otvoreno...
Da možeš samo ići, bezbrižno, da kretanje nije
upravljano i uvjetovano prostorom.’

‘Dojam zbijenosti i prenatrpanosti.’

‘Mali manevarski prostor.’

‘Promjena temperature, promjena teksture,
sve utječe na doživljaj prostora.’

‘Postoje neke mrtve točke u prostoru, koje nikada
ne koristiš ili ne dotičeš.’

‘Mijenja se sadržaj i namjena kroz vrijeme.’

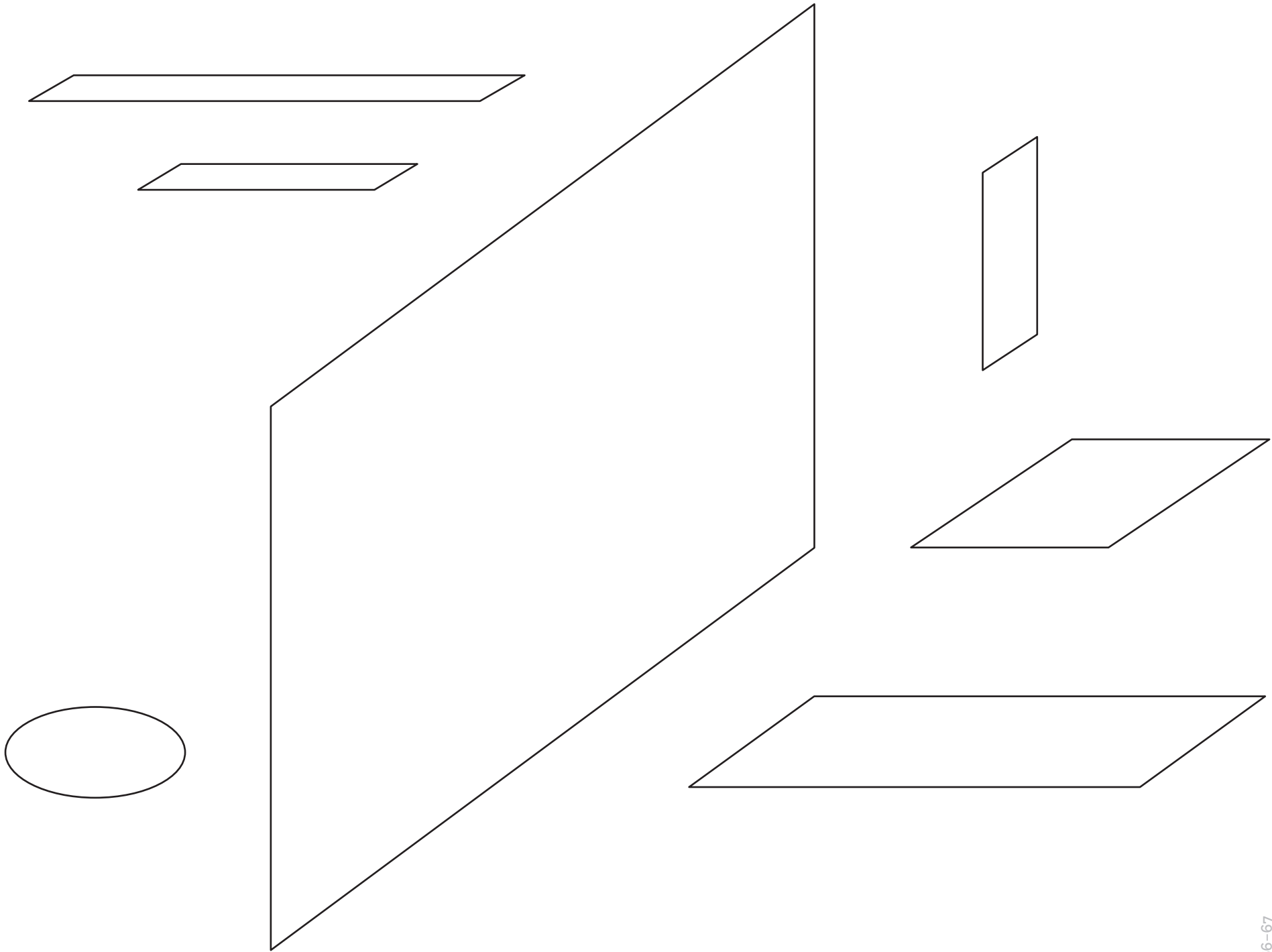
‘Uvijek ću zamisliti mapu linija kojima ću se kretati.’

‘Za prijenos sebe same.’

‘Unutar javnih prostora ima nekih mjesta veće
intimnosti, slobode, ili čak osjećaja doma’

‘Iskorištavaš prostor, da bude funkcionalan, da
pomogne u tvojoj nekoj slobodi.’

*osobni doživljaji prostora prikupljeni kroz razgovore s ljudima

Prostor je događaj

Gledajući prostor putem arhitekture ili dizajna, on se primarno *proučava kroz geometriju i funkciju, no uvažavanjem kako 'nema arhitekture bez programa, bez radnje, bez događanja'*. Činjenice je da ona nije nikada *čista forma* već je njena funkcija uključena u društveni i politički plan te u ljudsku aktivnost. 'Paradoksalan je odnos arhitekture kao proizvoda uma, kao konceptualne i dematerijalizirane discipline, i arhitekture kao osjetilnog iskustva prostora kao i prostorne prakse.'²⁷ Paradoks se izraženije iskazuje kao nemogućnost istodobnog propitivanja naravi prostora i stvaranja te istovremeno doživljavanja realnog prostora. Nakon što je prostor zamišljen, u skici, nacrtu, maketi, projektu, on postaje oblikovan, a tek naknadno iskustven. Time je tek nakon realizacije moguće promišljanje o njegovim doradama i promjenama – nakon što je iskustvu preko papira i nacрта dodano i tjelesno iskustvo. Arhitekt/dizajner može na konkretan način osjetiti njegovu atmosferu, korisnost i usklađenost te s druge strane nesavršenosti, pogreške i zapreke.

Dakle umom se ne može nikada do kraja pretpostaviti prostor i njegov iskustveni dio, i tek kada on zaživi počinje sučeljavanje, odnosno 'arhitektura se definira kao užitak, a katkad i nasilje sučeljavanja prostora i aktivnosti'²⁸

Arhitekt može jedino pretpostaviti veličine, oblike i kompozicije prema postojećim rješenjima, iskustvima prostora koje je prošao te iskustvima prostora koje je oblikovao. Prema tome je užitak arhitekture u točki njezine slobode, koincidenciji 'koncepta i iskustva prostora', što znači u crti što istodobno i spaja i razdvaja, crti što joj ispunjava i duh i tijelo: njezina potpunost, u nemiru.²⁹

Uključivanjem i razvijanjem osjećaja prema prostoru, odnosno tjelesnog dijela iskustva dostiže se ono dnevno prisutno i najvažnije za življenje unutar arhitekture. Sve dok se odbacuje paradoks idealnog i realnog prostora, imaginacija i unutarnji doživljaj može biti jedino sredstvo da je se transcendira.³⁰

U konačnici će individualni doživljaj konkretnog prostora biti onaj koji se upisuje u tijelo i iskustvo; koji se veže na osobna događanja u tom prostoru i čini njegovu atmosferu. Polazeći od postojećih iskustava prostora mogu se prikupiti i sastaviti smjernice promišljanja koje proizlaze iz univerzalnih doživljaja (uzimajući u obzir da uvijek postoje individualni, te trenutkom uvjetovani doživljaji). Nezaobilazni dio je sklad funkcija i tijela u interakciji. Promišljanjem kroz pokret, a ponajviše plesnom umjetnosti se prostor sagledava iz kompleksnih i dinamičkih aspekata. Iz tog razloga je Schlemmer za vrijeme djelovanja u Bauhausu stavio naglasak na kretanje nađeno u plesu koje je 'elementarno sredstvo za realizaciju prostorno–stvaralačkih impulsa jer ples može artikulirati i odrediti prostor.'³¹

27 i 28 Tschumi, B. (2009) *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb: AGM, str.55.i 56.

29 i 30 Tschumi, B. (2009) *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb: AGM d.o.o., str. 76. i 44.

31 Huxley, M., Witts, N.(1996) *The Twentieth –Century performance Reader*, New York:Routledge

Iskustvo prostora

Osim značenja i uloge tijela u njegovom oblikovanju, doživljaj prostora može se proširiti na razna osjetila i slojeve promatranja. Osjetila stvaraju fragmentarno opažanje, a vjerojatno su dodatno individualna i selektivna. Nije moguće vidjeti u potpunosti volumen i sve postojeće plohe jer je njihov doživljaj prekinut mnogobrojnim drugim vrstama informacija i elementima prostora; ali i samim ograničenjima našeg opažanja, trenutnim interesom ili nedostatkom interesa. ‘zapravo i ne vidite kocku. možete vidjeti njen kut ili stranu, ili strop, ali nikada istodobno plohe koje je definiraju. Dirate zid, čujete odjek. Ali kako povezujete sve te opažaje s jednim jedinim objektom? Djelovanjem uma?’³²

Slijed opažanja / objekt opažanja

raspored namještaja / kompozicija
slike na zidu / vizualni elementi
prohladno / temperatura
propuh / vanjski prirodni utjecaji
zvuk koraka / kretanje kroz prostor
svjetlost s prozora / doba dana
žuto svjetlo žarulje / boja prostora
posuđe na stolu / trag aktivnosti
stolice u kutu / područja za sjedenje
položaj tv ekrana / usmjeravanje fokusa
pozicija stola / prostor okupljanja

³² Tschumi, B. (2009) *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb: AGM d.o.o., str. 37

Doživljavamo prostor prvo putem vidljivih, uočljivih elemenata, većih volumena, ili osjetnih aspekata (temperatura, svjetlo, prašina, zagušljivost), a zatim na način na koji možemo stupiti s njime u kontakt zamišljajući pozicije tijela, odnose, linije kretanja. Ili pak gledamo što se događalo putem predmeta zastupljenih na vidljivim površinama – koji su tragovi korištenja i događanja.

‘Može li geometrijski prostorni koncept biti zamijenjen konceptom utemeljenim na nečijem iskustvu prostora?’³³ Pitanje je koje otvara novo istraživanje s polazištem u iskustvu. Eksperimentalni prostor izgrađen od postojećih dijelova prostora, s jedne strane ga analizira i stvara novu kompoziciju, a samim time i novi prostor koji usmjerava pažnju na ono što se događa između materijalnog, tjelesnog, u vremenu i pokretu. Improvizacijom prostora u mjerilu jedan na jedan, moguće je iskusiti, isprobavati i mijenjati.

Kako bi *doživljavali vlastiti doživljaj* bivanja u prostoru, analiziranjem i pročišćavanjem svakodnevnog prostora koji nas okružuje, naglašavaju se njegove oblikovne karakteristike. Elementi proizašli iz promatranja prostora, postavljeni u određenim odnosima i sugerirajući smjerove kretanja, upućuju na doživljavanje prostora kroz kretanje. Zatim kroz postepeno prikupljanje njegovih fragmenata i postavljanjem u nove odnose sugeriraju više različitih funkcija ili kategorija predmeta.

³³ Tschumi, B. (2009) *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb: AGM d.o.o., str. 50.

Atmosfera prostora

Vidjet ćemo oblik atmosfere tamo gdje je prije bila samo praznina. (Umberto Boccioni, *Plastic Dynamism*, 1913)

Atmosfera postoji u međuigri elemenata, ne može biti objašnjena nijednom referencom na postojeće objekte. Atmosfere se može shvatiti kao 'sfere prisutnosti'. Nisu smještene unutar stvari koje ih izlučuju, već u subjekte koji ih fizički osjećaju, ali između i unutar njih u isto vrijeme (Boheme). 'Još nešto zrači iz stvari što je različito od vizualne i zvučne percepcije osobe, ali što unatoč tomu može biti fizički doživljeno kada vidimo ili čujemo tu stvar; nešto što sebe izljuje u prostor izvedbe, između stvari i subjekta koji opaža – neka specifična atmosfera.'³³ Isprepleteni su unutarnji doživljaji s onim vanjskim, svaka osoba ulaskom u prostoriju proživljava jedinstvenu atmosferu kao spoj vlastitog stanja i prostornog. Sam prostor može svojom atmosferom utjecati na većinu, te 'ujediniti' doživljaje stvarajući zajedničku 'sferu prisutnosti', ponašanja i raspoloženja.

Oblik elemenata čine dojam cjeline prostora kao pravilnog, oštrog ravnog, ili oblog, zakrivljenog, mekšeg.

Svjetlost ili nedostatak svjetla utječe na raspoloženje. pa je mračni prostor tijekom dana uvijek vezan uz negativnije raspoloženje. Ili umjetna svjetla koja cijelom prostoru daju neprirodno zeleni ili žuti ton.

Boje ga čine živim ili smirenim.

Zvuk izrazito utječe na atmosferu, pogotovo ritam pojavljivanja zvuka ili glazba koji se često vežu uz sjećanja na pojedini prostor.

Gustoća, odnosno količina predmeta i namještaja daju dojam natrpanosti ili zbijenosti, zagušljivosti i odbojnosti.

Zrak, tj nedostatak zraka može učiniti prostor gotovo nepodnošljivim.

³³ Manning, E. (2009) *Relationscapes*, London: The MIT Press, str. 116.

Proizvodnja prostora

Kako se uopće prostor stvara u širem smislu kao rezultat društvenih procesa i okvira: Ako prostor nije jednostavno mjesto gdje se predmeti proizvode i razmjenjuju, je li i sam postao predmet proizvodnje? ³⁴

Međusobnu ovisnost materijalne okoline i našeg odnosa prema njoj čini sustav rada i življenja: tijela u radu i tijela u odmoru, odnosno tijela u materijalnoj okolini. Pojedinaac se kreće i radi unutar oblikovanog prostora kako bi sami prostor posjedovao, koristio, održavao i uređivao. Tijelo i pokret su uvjetovani tijekom rada, pridonošenju i održavanju svoje okoline te tijekom boravka u istoj - nastaloj kao rezultat radne produktivnosti. Radimo kako bi živjeli u prostorima razvijenim sukladnom našim mogućnostima i neizbježno joj se podređujemo. Oblikujemo svoj prostor i vrijeme. Odabir prostora odmora, i dalje ostaje prostor *odabira*, odnosno čini dio ponude oblikovanih prostora i aktivnosti u slobodno vrijeme.

Pojedinci koji su u sustavu rada i odmora, koji im omogućava istraživanje jednog i drugog, događa se repeticija, ali uz varijacije koje potiču razvoj, potiču želju za akcijom. U sustavu neželjenih prostora i radnji, repeticija postaje zamorna, postaje odrađivanje i čekanje. 'S obrtom dolazi neumorna repeticija, bez dosađivanja što pojedinac sve više istražuje; ritam rješavanja i pronalaženja novih problema; bavljenje otporom 'materijala' ³⁵

³⁴ Manning, E. (2009) *Relationscapes*, London: The MIT Press, str. 52,

³⁵ Filipovic, E. (2015) *Work/Travail/Arbeid*, Brussels: Wiels, str.21.

KONTAKTI

Kontakt s prostorom

Disanje

povezivanje sa prostorom kroz udisanje zraka.

Doticaj

predmeta ili površine,
osjećaj različitih
toplina materijala,
teksture, oblika.

Hodanje

Oslonac

na plohu, ili površinu s
različitim dijelom tijela
na različite vrste ploha.
Otpor ovisi o njenoj
tvrdoći.

Pogled

Djelomični pogledi, unutar granica
vida – jasniji sadržaj u centru
gledanja. Periferalno gledanje ili
meki pogled kad smo usmjereniji na
cjelinu, sve se čini mutnijim.

Zvuk

kretanja, govora ili disanja.

Rukovanje

Podražaji

pritisak ili oslonac na tvrdjnoj drvenoj površini
naborana koža lakta
stopala nepravilno postavljena
rubovi cipele
najveći pritisak na donjoj strani bedra
rub stolice
osjećaj udaljenosti od naslona
tkanina na koži
toplina materijala
rubovi naočala
promjena boje svijetla
tekstura papira na dlanu
hladno staklo pod prstima
vjetar na licu
rub metalnog stola ispod dlana
okus kave
vibracije iz okoline putem tla
seljenje osjećaja pritiska na više točaka u tijelu
stisnuti mišići uz kosti
otpor naslona
pritisak na srednji dio leđa, kralješci

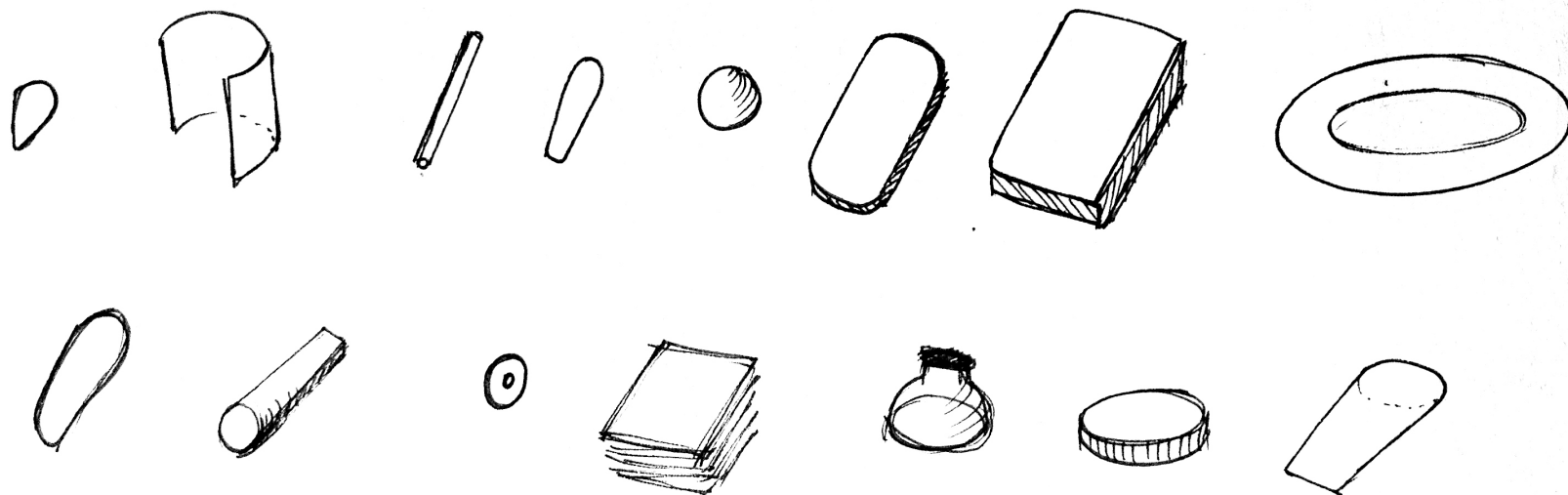
pritisak pete na rist stopala
pritisak zida na potiljak glave
zategnuće u vratu
jastuci ispod leđa
2 izvora svjetla odozgo
2 ekrana
pokretne slike
mnoštvo boja
zvuk kompjutera, grijanja
zvuk doticanja plastičnih tipki
plastika pod prstima
glas iz zvučnika
aktivirani mišići ruke
opušteni mišići nogu
težina tijela različito podijeljena
drveni rub pod laktom
topli materijali
hladan zid

Kontakt s predmetima

Površine doticaja

Oblici

Radnje ruku

		maknuti izmaknuti pomaknuti primaknuti	omotati zamotati smotati	dići podići	
	kupiti skupiti pokupiti iskupiti			premjestiti smjestiti izmjestiti	brisati pobrisati izbrisati
donijeti prenijeti iznijeti		staviti postaviti podstaviti ostaviti		staviti sastaviti rastaviti	
	nositi iznositi prenositi odnositi prinositi snositi podnositi		spremati pospremati zapremati		složiti presložiti posložiti
baciti bacati izbaciti		vući povući izvući dovući uvući privući	stisnuti pritisnuti istisnuti potisnuti		prostrti podastrti

Predmeti za ruke

Predmeti u pokretu

Pomiče se lijevo – desno, naprijed – natrag.
Udubljuje se i nagnje pod težinom ili pritiskom. Ponekad stoji nepomično dulje vrijeme.

Mirna, ravna površina. Podrška je ostalim predmetima. Doticaji raznih težina, pritisaka, ritmova. Ponekad dugotrajno ostaju na mjestu, a ponekad se podižu i postavljaju.

Rotirajuća okomita površina. Dotiče se samo na jednom mjestu. Okreće oko osi.

Najveća horizontalna površina, u varijacijama tekstura, hrapavosti, boja, oblika, tvrdoće. Ponekad je neravna, nepravilna, ponekad preskliska. Poprima tragove kretanja ako je mekše strukture i mijenja se pod težinom.

Zgužvane površine i slojevi, masa koja se mijenja, skuplja i širi, tvori različite volumene. Zagrijava se i hladi.

Krevet

Nepravilne, naborane, zgužvane, horizontalne površine. Gotovo polovica površine tijela ih dotiče. S vremenom postaju udubljene na različitim mjestima ovisno o rasporedu dijelova tijela. Obično se veća udubljenja nalaze na početku i na sredini pravokutnika. Često su površine različitih uzoraka i boja. U mraku pažnja prelazi na osjet mekoće i strukture materijala, na hladnoću koja se pretvara u toplinu. Ponekad se tijelo premješta i usklađuje s materijalima, strukturama, svojstvima predmeta. Na kraju se cijela pažnja i osjet vanjskog prostora smanjuje dok potpuno ne nestane zajedno s tijelom koje tone u san.

Intimna i sigurna zona gdje je izraženo kako se osjećaš, i gdje si suočen sam sa sobom. Mjesto da se smiriš, zaspiš i pustiš stvari. Mogu se osjećati bilo kako, to je neka točka gdje je sve intenzivnije i izraženije.

‘Krevet je, dakle, u prvom redu individualni prostor, osnovni prostor tijela..’³⁶

³⁶ Perec, G. (2005) *Vrste prostora*, Zagreb: Meandar, str.

Asocijacije

nabori, mekoća, napetost, namještanje, nespretno tijelo,
uzorci, tama, tišina, mir, nisko, horizontala, pogled u strop,
nepokret, zgužvano, pravokutno, zaobljeno, opuštanje, disanje,
knjiga, bilješke, snovi, nepoznato

spavanje, odmaranje, izležavanje, ne znam, dosada,
skupina, mnoštvo, jedenje, vođenje ljubavi, gledanje tv-
a, daljinski, skakanje, razvlačenje, tučnjava jastucima,
prolijevanje vode, guranje, premještanje, pokrivanje, deka
na pokrivaču

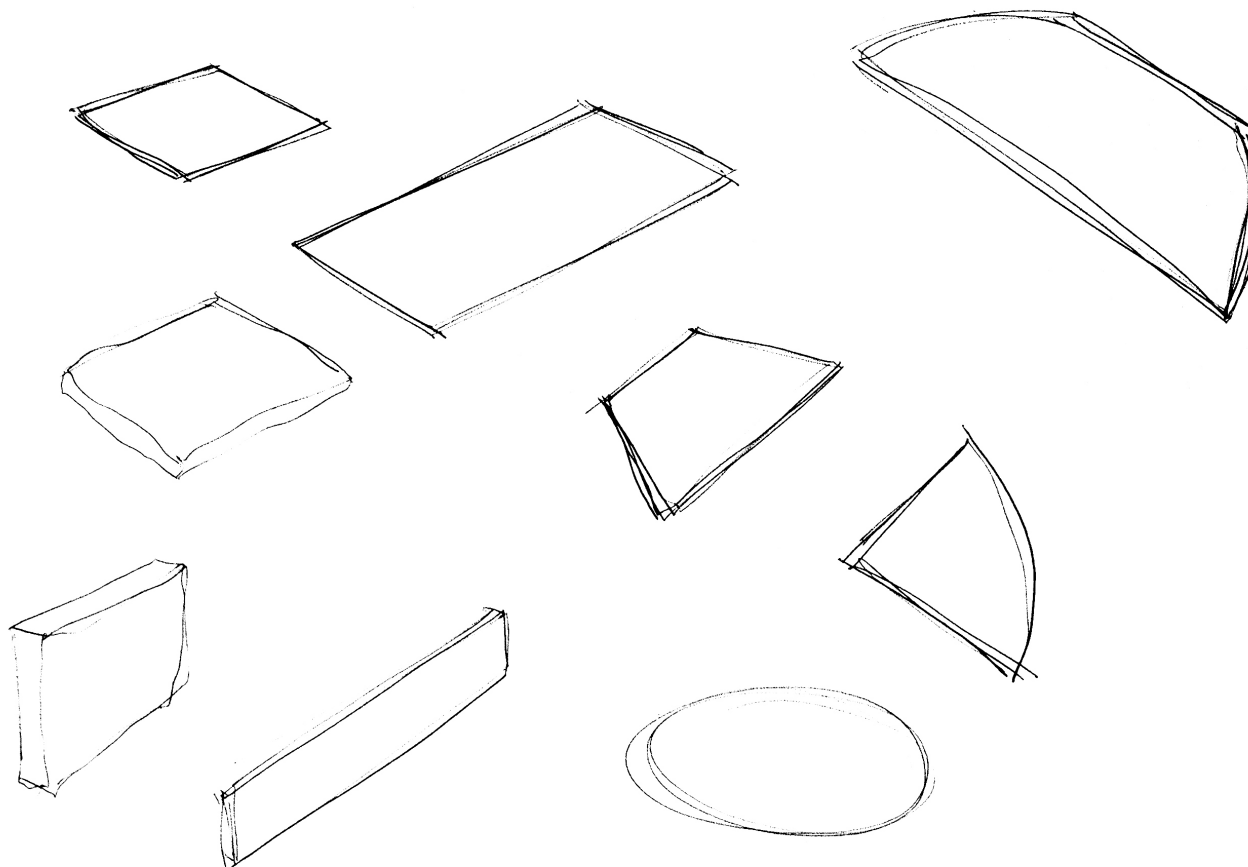
odmor, san, bijeg, skrivanje, mrak, glazba, čitanje, uroda,
razmišljanje, samoća, dijeljenje, zagrljaj, kraj i početak, intima,
toplina, bliskost, jastuk, gubljenje

odmor ali i rad, miris svježe opranog veša, udobno, mekano,
nekoliko razina, tvrda konstrukcija, polutvrđi madrac, mekani
jastuk i pokrivač, san; najopušteniji stadij za tijelo, nesvjesno,
skroz prepušteno unutarnjim tokovima - psihološki i fizički

Intimno, ful intimno, udobno, toplo, blisko, izolirano,
odvojeno, ogoljeno, statično, slojevi, teksture, tjelesno,
spavanje, buđenje, bolovanje, seks, druženje, vrijeme,
prozori, osama, puštanje, sigurna zona, krajnja točka

Stol i stolica

Tijelo okruženo plohami. Uglavnom su horizontalne i vertikalne ili pod nagibom. Vertikalne bijele plohe i horizontalne drvene. Tijelo je podržano s više ploha, koje mu s vremenom stvaraju nelagodu. Otpor tvrdih površina. Koncentrirano je na sadržaj ispred sebe, Prsti dotiču male predmete raznih oblika i ma

Asocijacije

Stol

‘bijeli stol, hrpa stolova, nas dvije, stol doma, hrana, ispod stola, stolica, krpa, čisto, prljavo, kompjuter, nagnuti stol, klimav stol, stol s rupama, vaza s cvijećem, košara s jabukama, stolić, veliki stol, mali stol, stakleni stol s bajaderama kod neke tete bogate, rubovi, uzorci, pod, dosadan’

‘posao, rad, sjedenje, leđa, ne znam di bi s nogama, da li da ih izravnam ili, radni stol, saginjanje, kuhanje, smetnja u prostoru, zapinješ, mjesto gdje su svakodnevni predmeti, ključevi, novčanik’

‘ravno, laktovi, širina, malo iritantan zvuk površinske obrade, mrvu hrapavo, bijelo - dobro, energično i mirno, malo zmazano - živi se na njemu, ponekad mjesto za odmoriti oči, padanje glave i to, čisto, golo, 75 cm, glavno da se ne klima, noge na stolu’

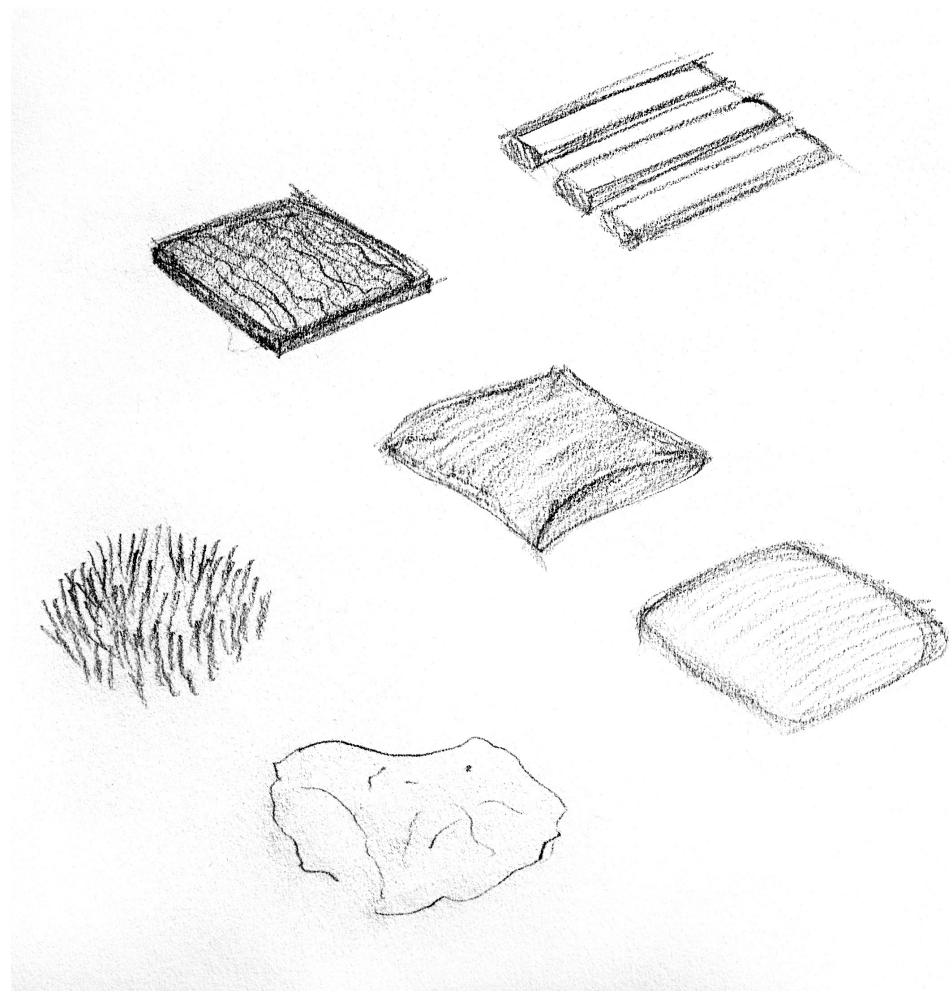
Stolica

‘sjedenje, neudobnost, udobnost, razne stolice, kino, tramvaj, učionica, čekaonica, kafić, barska stolica, strgane, besplatne, preokrenute, paučina, prašina oko rubova, stolica za spuštanje, koja se vrti, za masažu, tapecirana stolica, masne mrlje na stolicama, rubovi na kojima zapne hrana, rekvizit, mjuzikl, fleshdance, klupice, sjedenje, ‘pasno’

‘radni prostor, puno provodim u poziciji sjedenja, borba, tražiš mjesto u tramvaju ili kafiću, odmor, spavanje, aerodrom’

‘neudobne sve, ponekad dobro, malo preniska, karpalni tunel za ispružiti noge, da se bar giba ili radi nekako, prestatično, tkanina, spužva, mreža, plastika’

Površine za sjedenje

RAZUMIJEVANJE POKRETA

Značenja pokreta

Pokretom, gestama i facijalnom ekspresijom otkrivamo njegove izvore i međusobne razlike . Razlike koje su nam dane i naučene, te pokreti koji polaze od apstraktno – konkretnog, stvarno – virtualnog ili muškarca – žene.³⁷ Isti pokret može imati drugačija značenja u nekom drugom tijelu. Ili kretanjem se zapravo događa konstantna promjena u značenjima: ‘Značenje pokreta je sam pokret značenja.’⁴⁰ U jednostavnom primjeru pokret može biti potaknut potrebom, i tada je čisto funkcionalan. Možda odražava trenutno stanje ili tok misli, pa je pokret gotovo nesvjestan. Ili se zbog prisutnosti drugih usmjerava i oblikuje u formu komunikacije i odgovarajućim načinima ponašanja. Motivi stvaraju pokret, a pokret stvara niz *materijala* za čitanje koji često mogu biti na različite načine interpretirani.

Ples može ukomponirati sva ta značenja te sugerirati na raznolikost tijela i kretanja ili pak univerzalnost koja nas povezuje. U mogućnosti je pomiriti razlike upućivanjem na konstantnu promjenu motiva, značenja i nosioca pokreta upravo ističući pokret kao ono što nam je zajedničko.

³⁷ Manning, E. (2009) *Relationescapes*, London: The MIT Press, str.27.

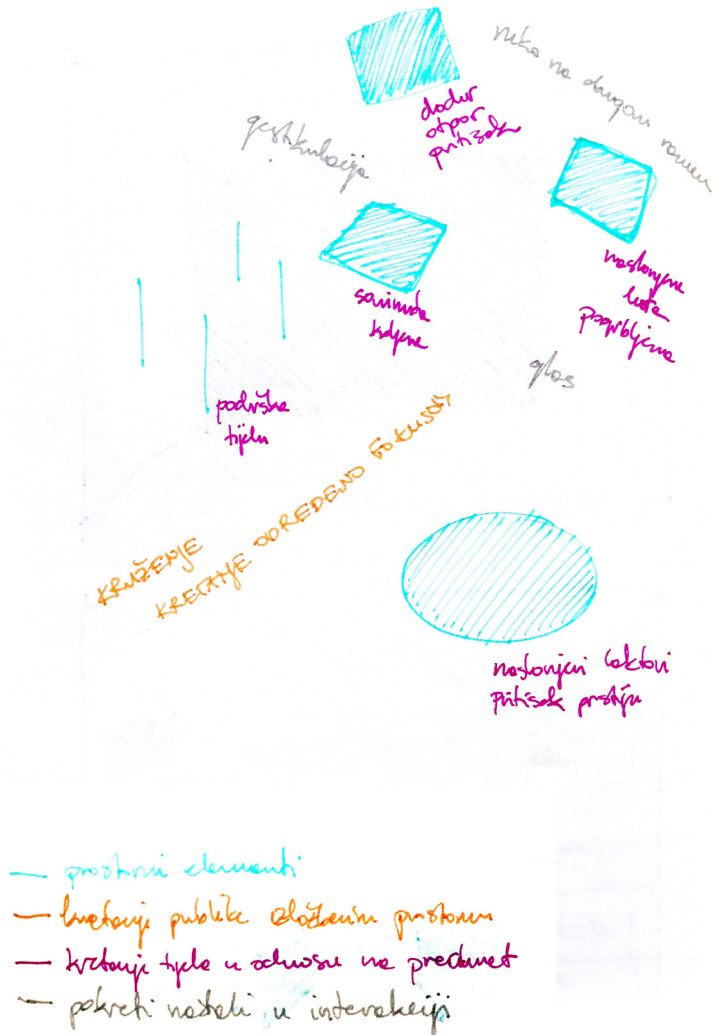

Relacijski pokret

Tijelo – predmet – prostor

Način na koji se 'služimo' tijelom i prostorom čini naš prostor oko tijela, ali i unutar – stvara se reciprocitet kroz kretanje. Zbog toga bilo koji predmet ili dio prostora uvjetuje način na koji uopće osjećamo kretanje, odnosno relaciju i korištenje prostora. 'Osjećamo sjedenje kao što doživljavamo stolac: događaj u stvaranju postaje onaj kojeg čini mogućnost sjedenja.'³⁸ Ono što doživljavamo nije stolac sam, već odnos između tijela i stolca, Ovisno o individualnom iskustvu, učestalosti sjedenja te navici odnosno položaja u kojem se najčešće nalazimo prilikom ove pojedine situacije – stvara se osjećaj ili sjećanje. Dakle već samim poznavanjem tog predmeta, a zatim i njegovog oblika i načina uporabe, osjećaj sjedenja je vezan za njegovu pojavu. Osjećaj se mijenja ovisno o raznim arhetipovima predmeta koji su namijenjeni sjedenju, ali se razlikuju u konstrukciji, materijalu, veličini, itd.

'U relacijskom pokretu, nećemo uvijek imati isti kontakt, ali će kontakt ostati.'³⁹ To znači da krećući se prostorom, uvijek smo u kontaktu s nečim materijalnim, bilo predmetom, površinom, podom, prirodom. Naše tijelo će uvijek doticati i biti u odnosu prema više ili manje elemenata osjećajući senzacije tog povezivanja.

³⁸ Manning, E. (2009) *Relationscapes*, London: The MIT Press, str. 7.

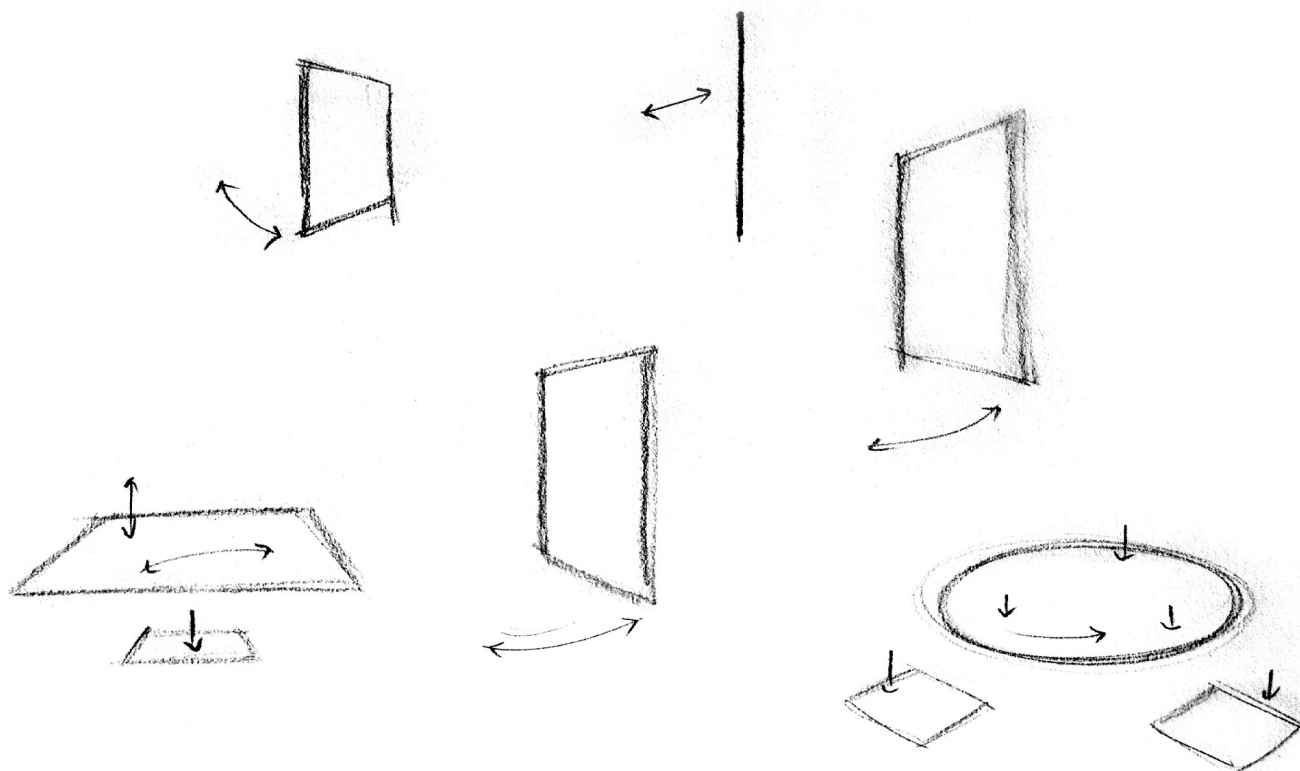
³⁹ Manning, E. (2009) *Relationscapes*, London: The MIT Press, str. 13.

Repeticija i/ili improvizacija

Percepcija svakodnevnog pokreta je obično niz repeticija, navika, automatskih pokreta. No unatoč tome, u svakom ponovnom izvođenju automatskog pokreta, događa se i improvizacija.

Otvaramo i zatvaramo vrata. Vrata mogu biti različite debljina, okruglih ili plosnatih kvaka, različitih sistema, mogu se zatvarati i otvarati sama. Stvaraju niz različitih iskustava interakcija. Na kraju svakodnevnim otvaranjem ulaznih vrata stana, ponavljamo pokret, ali naše tijelo nije u istom stanju, ritmu, energiji. Svaki pokret zapravo uvijek počinjem s određenom količinom

koja je pomiješana s načinom izvođenja pokreta u odnosu na improvizaciju. 'Svaki korak koji napravim je ponovno izvođenje navike.'⁴⁰ Prostor i predmet u tijelu, za korištenje i time u pokretu i promjeni, za događaja i uvijek se pojavljuju u varijacijama i doživljavaju svakodnevni pokret kao ponavljanje, i uvijek jedinstvenog spleta okolnosti.

⁴⁰ Manning, E. (2009) *Relationscapes*, London: The MIT Press, str.19.

Pokret radi pokreta

Praxis i *poesis* (prema Aristotelu) su djelovanja koja se razlikuju u svrsi. *Poesis* se definira kao djelovanje radi nekog cilja, produkta, *praxis* djelovanje radi djelovanja. Deweyova definicija estetskog iskustva je bazirana na razlici između značenja i cilja. Kretanje od točke A do točke B se može shvatiti kao kretanje s ciljem što učinkovitijeg dolaska. Isto tako, ljudi se mogu kretati okolo ne znajući kamo stižu. Na taj način kretanje je cilj. 'Motivi za kretanje u oba primjera su različiti i tako mijenjaju način kretanja. Primjerice, koristiti vozilo ili hodati pješice?' Iskustva koja su vezana uz kretanje radi kretanja mogu se nazvati estetskim iskustvima, a kako su ona dio našeg svakodnevnog, time estetika jest element svakodnevice. Nema pokreta bez konteksta, fizičkog i društvenog okruženja. 'Različiti dijelovi okoline naglašavaju iskustva kroz njihovu konzumaciju.' Življenje i kretanje nije rezervirano samo za što učinkovitije djelovanje i maksimalan učinak izgrađene okoline, ono je i dio širokog spektra činjenja radi iskustva i samog kretanja. ⁴¹

praxis	poesis
pokret radi cilja	pokret radi pokreta
funkcija	iskustvo
potreba	želja
obaveza	odmor

⁴¹ Odlomak iz <http://www.contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=347>

Estetske kvalitete interakcije ⁴²

Povodljivost

se odnosi na interakciju doživljenu kroz osjet dodira i te shvaćanje odnosa i načina korištenja.

Ritmičnost

kao kvaliteta i iskustvo u interakciji s predmetom može se sagledati promatranjem odnosa s predmetnom okolinom u odjeljivanju različitih akcija mijenjanjem ritmova. To potvrđuje i analogija s iskustvom prostora u arhitekturi i doživljavanju ritma prolaskom prostorom u određenom vremenu.

Dramaturška struktura

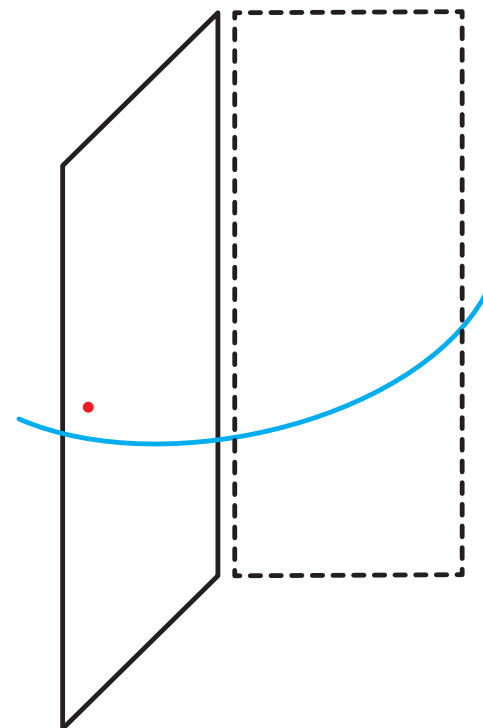
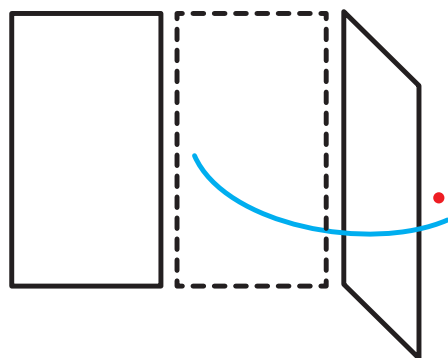
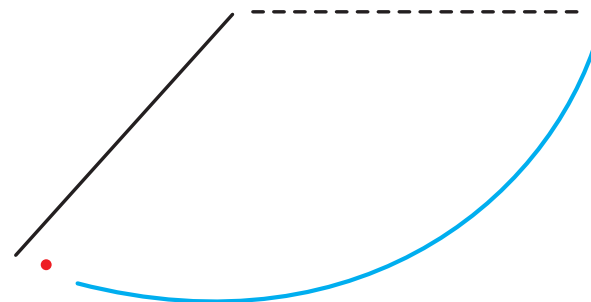
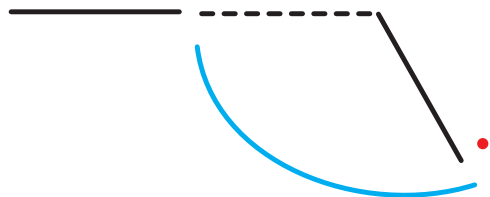
određuje prepoznavanje predmeta – funkcije su otkrivene tek nakon nekog vremena što se povezuje s dramskim slijedom događaja.

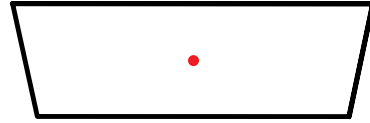
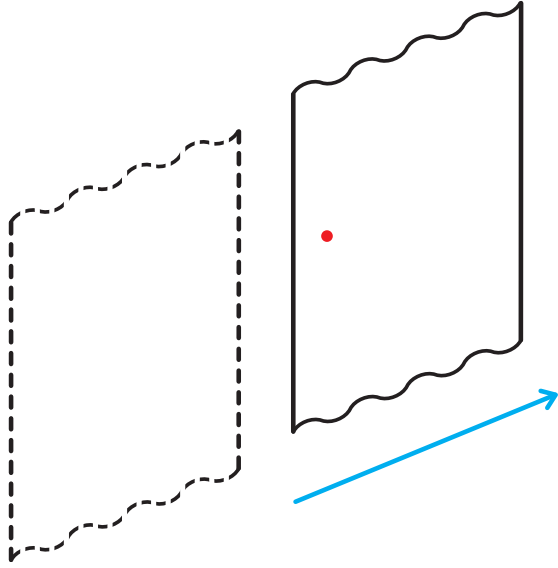
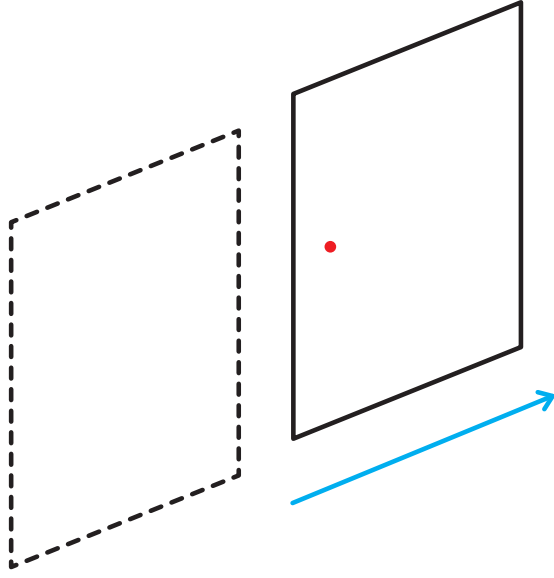
Prohodnost

osjećaj lakoće kretanja i interakcije.

⁴² Löwgren, J. *Towards an articulation of interaction aesthetics*, The New Review of Hypermedia and Multimedia

Nekoliko pokretnih elemenata

Relacijski objekti

Objekti koji uspostavljaju odnos s tijelom.

Svaki je predmet zapravo uvijek u određenom odnosu s tijelom: odnos uspostavljen samo pogledom, povremenim doticanjem, pozicioniranjem, naslanjanjem ili korištenjem ovisno o namjeni objekta. Ono što se relacijskim objektima ističe je upravo vrsta odnosa ili vrsta kontakta, odnosno njihove specifičnosti koji stvaraju cjelinu doživljaja tijela i pokreta.

Vrste relacijskih objekata / svojstva pokreta

materijal / kvaliteta pokreta

tekstura / kvaliteta dodira

vizualni sadržaj / pogled

oblik / rukovanje, oblik tijela

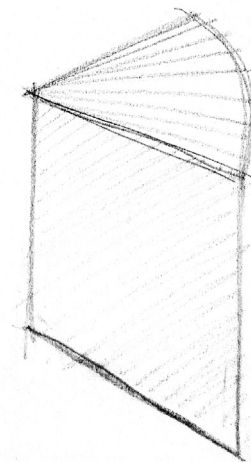
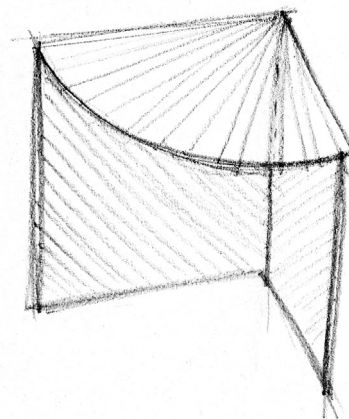
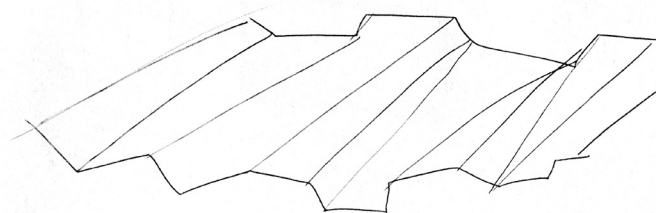
plošnost / naslanjanje, odlaganje

kompozicija / smjer kretanja

pokretljivost / aktivnost tijela

volumen / granice kretanja

težina / snaga

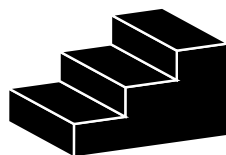
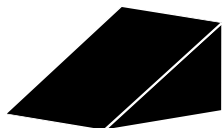
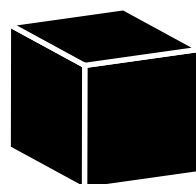
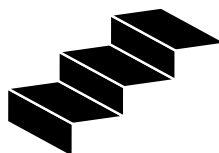
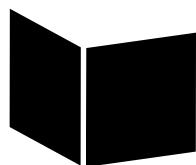
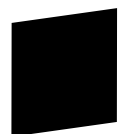

Promišljanje relacijskih objekata

Geometrija

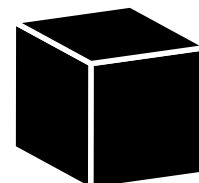
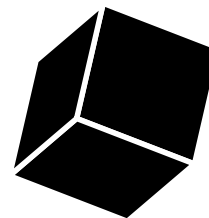
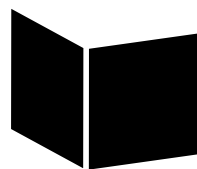
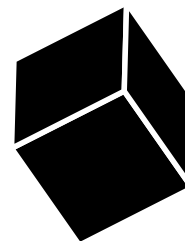
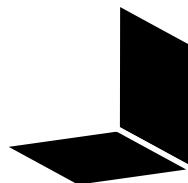
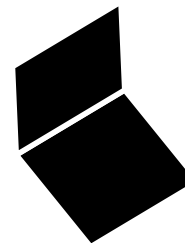
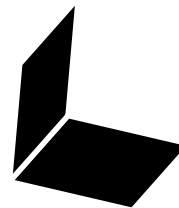
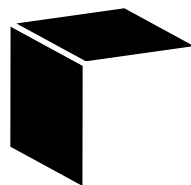
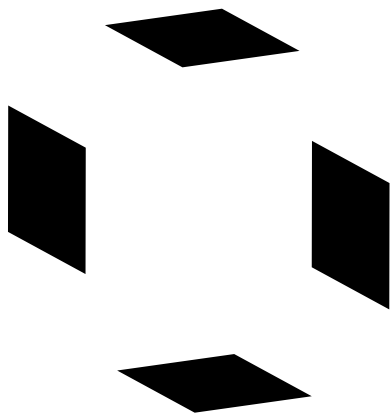
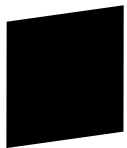

Spajanje elemenata

Položaji u prostoru

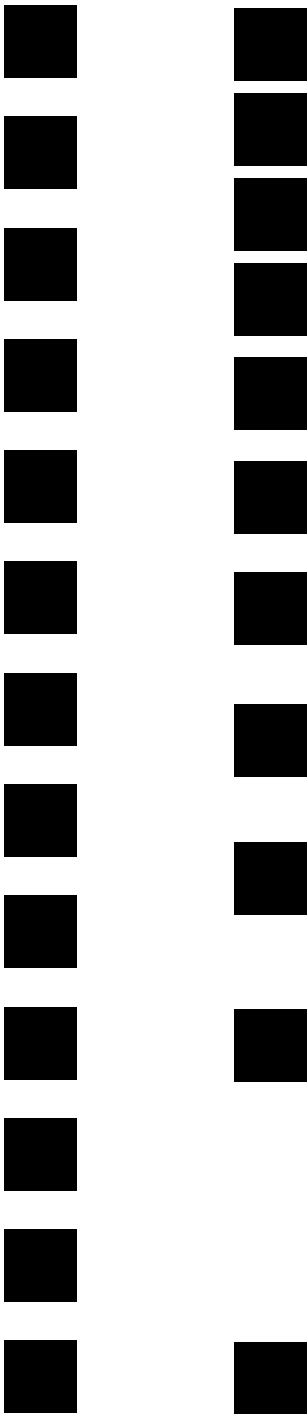

Gustoća

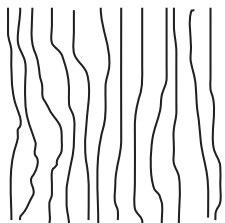
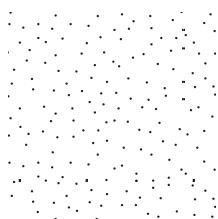
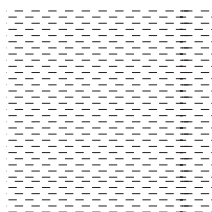
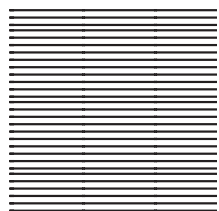
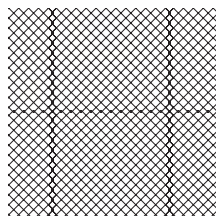
Ritam

Promjenjivost

Materijali

Promjenjivost svojstva materijala

(Ne)mogućnost opisivanja pokreta

Pokušaj analize pokreta (apstrahiranje smjerova kretanja, točaka doticaja, smjerova pogleda) istovremeno pokazuje i svu nemogućnost potpune analize pokreta. Razni zapisi pokreta – od razvijenih plesnih notacija, bilješke kompozicija u prostoru, video dokumentacije – uvijek uključuju samo jedan ili nekoliko aspekata pokreta. Video dokumentacijom pokret je možda najbliže približen i podložan preciznoj interpretaciji. Bitni su fenomeni tijela koja se događaju prilikom pokreta poput: izvora pokreta, njegove fizike, kvalitete, energije koja čini pokret onakvim kakvog ga vidimo ili izvodimo. Uz sliku nam je tad potrebna riječ, odnosno preneseno iskustvo tijela u pokretu.

Opisivanjem pokreta kroz skicu i geometrijske oblike, te njihovim smještanjem u prostor nastaje shema pokreta koja je reducirana (sama riječ shema označava pojednostavljeni prikaz). S jedne strane naglašava trenutke kontakta s okolinom, a s druge strane i naglašava kompleksnost pokreta koju je nemoguće u potpunosti prenijeti u vizualni zapis.

Analizirajući pokret koji se događa u svakodnevici, primjerice razlažući ga na jednostavne opise pokreta dijelova tijela, stječe se uvid u mnoštvo 'događaja tijela'. Toliko senzacija, makro i mikropokreta, koje tijelo svojom cjelovitosti može u jednom mahu izvesti i osjetiti, dok riječju i mišlju možemo tek postepeno razumjeti – nižući opise.

Ples može otkriti potencijale tijela, može otkriti o svakodnevnom pokretu istraživačkim pristupom – prenošenjem niza zapisanih svakodnevnih radnji u pokret. Niz pokreta koji ponavljaju radnje, mijenjaju ritam, kvalitetu, veličinu, prenose isti pokret u drugi dio tijela.

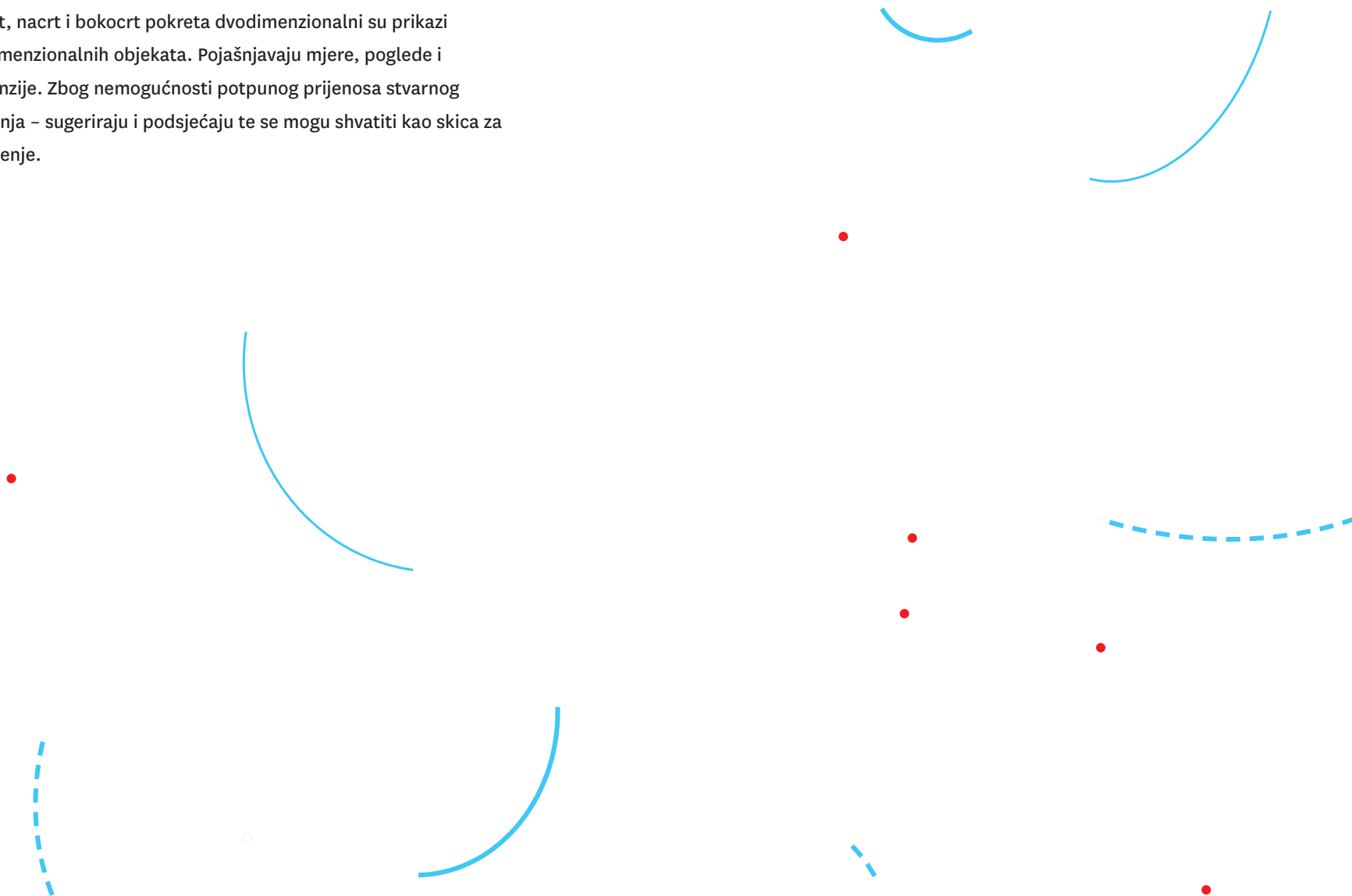
Tijelo plesača može artikulirano pristupiti pokretu, otkriti niz detalja, naglasiti ono što je univerzalno prisutno u svim tijelima. Iako je tijelo plesača senzibilizirano za preciznije opisivanje o vlastitom pokretu, ponekad izostaje sama refleksija o tijelu izvan plesne dvorane. Otkrivanjem događaja tijela u svakodnevnim situacijama, prenošenjem u praznu dvoranu, pokreće se proces njegova osvještavanja.

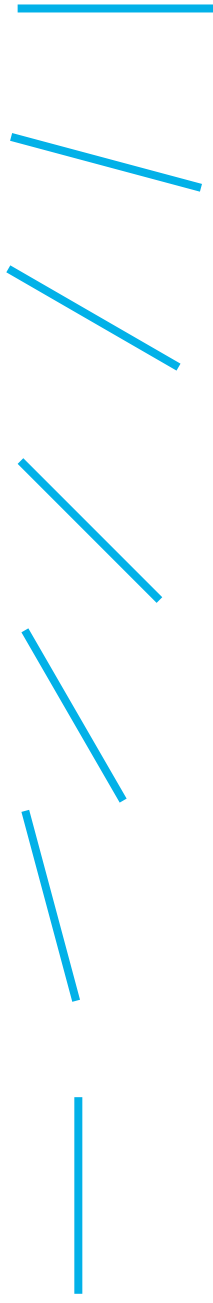
Prisjećanjem na situacije koje konstituiraju tijelo u radu ili tijelo u odmoru, povlače se razlike i sličnosti u tretiranju, korištenju i doživljavanju tijela. Cilj nije prikazati samo kako se tijelo kreće, već što se percipira kao tijelo prilikom svakodnevnog kretanja. Izvedbenost pokreta je u službi istraživanja – čimbenika koji slažu sustav iskustava koja se prenose iz prostora unutar tijela u prostor izvan tijela.

Sama izvedba ovisi i mijenja se o nizu odluka ili okolnosti. Interpretacije su beskonačne, a fenomeni tijela ostaju u individualnom i unutrašnjem doživljaju. Isto tako u svakodnevnom kretanju, koliko god radili iste radnje, kretali se u sličnim prostorima, one će uvijek biti uvjetovane individualnim navikama, karakteru pokreta, trenutnom raspoloženju, ritmu kretanja, itd.

Tlocrt, nacrt, bokocrt – pokreta

Tlocrt, nacrt i bokocrt pokreta dvodimenzionalni su prikazi trodimenzionalnih objekata. Pojašnjavaju mjere, poglede i dimenzije. Zbog nemogućnosti potpunog prijenosa stvarnog kretanja – sugeriraju i podsjećaju te se mogu shvatiti kao skica za izvođenje.

PLESNO TIJELO

Tijelo u praznom prostoru

Tijelo u plesnoj dvorani

Ulaskom u prazni prostor, snažno osjećamo prazninu, čistinu, njegove plohe i granice. Najčešće kvadar, u 6 ploha, čistih zidova i poda. Osjećamo čak nelagodu zbog nepostojanja namjena i uputa u tom prostoru. Istovremeno snažnije osjećamo sebe unutar tog prostora – osjećamo još neispunjene aktivnosti, kretanja koja se nisu dogodila, mogućnosti tijela koja su nam nepoznata jer u praznom prostoru nema pravila za kretanje. Nema predmeta koji bi nam zadali konkretne pokrete, kontakte s pojedinim elementima, načine rukovanja ili zaobilaženja raznih volumena i geometrija. Nema namještaja za namjestiti tijela. Ako izaberemo mirnu poziciju, naći ćemo se ležeći na podu, sjedeći, možda naslanjajući se na zid. Možda ćemo ležati na podu i nasloniti noge na zid. Zid tada dobiva nove funkcije u doticaju s tijelom. Nije samo ploha koja omeđuje volumen prostora i definira njegove granice, visinu ili ga dijeli od drugog prostora. Postaje površina gotovo ravnopravna podu, podložna eksperimentiranju tijelom, ili pak postaje površina čiju udaljenost snažnije osjetimo, postaje referentna ploha koja definira veličinu pokreta i udaljenosti. U pojačanom osjećaju praznine prostora, osjećamo prisutnost zraka, čujemo zvuk vlastitog kretanja...

Tijelo u prirodi

Osjećaj mira, pojačani osjet i senzibilitet spram prirodnih pojava, zraka, sunca, vode, biljaka. Osjećaj otvorenosti, povezanosti.

Osjećaj sebe unutar prostora.

Tijelo u punom prostoru

U doticaju je s bezbroj oblika i veličina predmeta. Poprima oblik većih elemenata (položaj sjedenja prema obliku stolca). Kreće se zadanim prostorom, funkcionira po navici, improvizira u malim detaljima. Kreće se direktno, što kraćim linijama, a svaki pokret ima cilj. Korištenje predmeta, održavanje prostora, održavanje tijela, hranjenje, pripremanje hrane, pranje i pospremanje.

Tijelo je konstatno producirano, sistematizirano i prezentirano u svakodnevnom životu. Ono je osobni projekt u kojem svatko individualno izražava svoje emotivne potrebe kroz njegovu konstrukciju. Potencijal za shvaćanje tijela je i njegovo razmatranje upravo u provjeri svakodnevnih aktivnosti.

Potencijal tijela

U svom potencijalu i svemu vidljivom gdje ostavlja svoje tragove, tijelo stvara inspiraciju za razne načine njegova čitanja i eksperimentiranja. Možemo ga vidjeti u tragovima kretanja, ostavljenim stvarima, pojedenom, pospremljenom, obučenom, izrađenom, izgrađenom, možemo vidjeti njegove dijelove, čuti zvuk tijela u prostoru, u telefonu, u rukom napisanom tekstu, u digitalnom tekstu, slikama tijela, zamišljaju, promjenjivosti, dva tijela zajedno, u tijelu unutar tijela. U plesnom tijelu.

Jedino osjetljivost za golo, sirovo kao rana iskustva, hiperosjetljivost iskustva...može nas voditi kroz mišljenje o tijelu. Stoga mislimo o tijelu kao mjestu jedinstvenog iskustva, potencijala za transformaciju, kontakt, slobodu.
(Bojan Manchev, *Transformability*, Teatar der Zeit, 2006.)

LITERATURA

- Perec, G. (2005) *Vrste prostora*, Zagreb: Meandar
- Merleau-Ponty, M. (2005) *Phenomenology of Perception*, London: Routledge
- Tschumi, B. (2009) *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb: AGM d.o.o. za izdavaštvo i usluge
- Manning, E. (2009) *Relationescapes*, London: The MIT Press
- Fischerlichte, E. (2008) *Transformative Power of Performance*, London: Routledge
- Foucault, M. (1966) *Utopijsko tijelo*, zapis predavanja emitiranog na France Culture, 21. prosinca 1966.; Kretanja 12, Časopis za plesnu umjetnost, 2009., str. 31-33
- Basteri, E., Guidi, E. i Ricci E. (2011) *Rehearsing collectivity - choreography beyond dance*, Berlin: Argobooks
- Hewitt, A. (2008) *Social Choreography: Ideology as Performance in Dance and Everyday Movement*, London: Duke University Press
- Groys, B. (2010) *Going public*, Berlin: Sternberg Press
-
- Manchev, B. (2006) *Transformability*, Theater der Zeit
- Löwgren, J.'Towards an articulation of interaction aesthetics', The New Review of Hypermedia and Multimedia, 2009.
<http://www.bodythinking.com/en/Libro/why.html>
<http://www.e-flux.com/journal/under-the-gaze-of-theory/>
- Klein, M., Valk, S. (2008) *Choreography as an aesthetics of change*, <http://choreograph.net/articles/lead-article-choreography-as-an-aesthetics-of-change>
- Mauss, M. (1973) *The techniques of the body*, <http://www.scribd.com/doc/29890878/Marcel-Mauss-Techniques-of-the-Body>
<http://www.jonathanburrows.info/downloads/TMSL.pdf>